

Dynamisch

Ledenblad van de Vereniging
Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

Perspectief

Vereniging voor

Biologisch

Dynamische

Landbouw

& Voeding

Dynamisch Perspectief

GEZONDE BODEM

Ter ere van 75 jaar BD-Vereniging blikken we dit nummer terug en vooruit. In 1937 waren er ruim 20 hele kleine BD-bedrijfjes, naast de 125 hectare grote Cultuurmaatschappij Loverendale. Niet de boeren zelf besloten om de BD-Vereniging op te richten. De initiatiefnemers kwamen uit de klantenkring van Loverendale. Zij wilden gezond voedsel, gekweekt op een bodem 'in zijn oorspronkelijken, natuurlijke, levenskrachtigen toestand', zoals de eerste voorzitter Ab van Stolk in het eerste mededelingenblad schreef.

Dat consumenten de BD-boeren willen ondersteunen, omdat ze zien dat een gezonde bodem van essentieel belang is voor gezond voedsel, is nog altijd waardevol. Onlangs, in de jaarvergadering op 12 mei, verzuchtte Oebele van der Lei van de Noorderhoeve dat het zo moeilijk is om de hoorns terug te krijgen van koeien die naar de slacht gaan: de slachter vergeet het en zit 40 km verderop, te ver om even heen te gaan. Iemand zei: "Je hebt eigenlijk een lijstje 'burger-boerenhulpen' nodig, betrokken klanten die bijvoorbeeld even langs de slachter kunnen rijden."

De verbinding tussen boer en klant is het fundament van de vereniging. Een gezonde bodem, die we goed willen verzorgen.

Ellen Winkel, hoofdredacteur,
ellen@schrijfwinkel.nl

03	Dynamisch Portret: BD-Vereniging
11	BD-ervaar-leer-en-beleefdag
12	75 jaar BD-Vereniging: feest mee!
13	BD-Jong ontmoet Demeter
14	BD-Jong: Het ideale boerenbedrijf van Teka Kappers
16	BD-Jong 1947: Het ideale boerenbedrijf van Willy Schilthuis
18	BD: inspiratiebron voor vernieuwing
22	Landbouwcursus 2.0 - Vijfde voordracht
23	Demeter: wetten als zandkastelen
26	Demeter vlees
20	Perspectief
37	Agenda
38	Colofon en Leden-service
39	BD juwelen

BD-jong 1947

16 Willy Schilthuis is 27 jaar

BD als inspiratiebron

18 Ouderwets wordt innovatief

Demeter vlees

26 Peter de Ruijter blikt vooruit

Deel 75 jaar BD-Vereniging van een groter geheel

Al 75 jaar verricht de BD-Vereniging pionierswerk. 75 jaar van studie en zoeken naar verbinding en samenhang, vanuit het bewustzijn dat alleen een gezonde bodem gezonde voeding kan voortbrengen; vanuit het bewustzijn dat alles binnen het boerenbedrijf een samenhangend, levend geheel vormt. Een boerderij is onderdeel van een groter geheel. *Tekst: Luc Ambagts, Andries Palmboom, Jorien Quirijnen, Ellen Winkel*

(Foto: Reggy Waleson)

Een Dynamisch Portret van de BD-Vereniging laat zich niet schrijven zoals de bedrijfsportretten die meestal op deze pagina's staan, via een interview met de bedrijfsleider. Als redactie hebben we drie belangrijke aspecten van het verenigingswerk uitgelicht. Albert de Vries vertelt waar hij zich als voorzitter sinds vijf jaar voor inzet. Joke Bloksma laat als coördinator van de BD-beroepsontwikkeling zien hoe waardevol de ontmoetingen tussen boeren zijn en ze kijkt ook naar nieuwe mogelijkheden in de toekomst. Het werk van de preparatengroep wordt zichtbaar in het verslag van een preparatenbijeenkomst op BD-bedrijf Ugoclooster. Daarnaast vertellen drie BD-ers – een dertiger, een zestiger en een negentiger – over wat voor hen waardevol is of was binnen het werk van de BD-Vereniging.

Ervaringsleren

Albert de Vries is sinds 2007 voorzitter van onze vereniging. In deze functie heeft hij de contacten en banden met de Antroposofische Vereniging (AViN) nauwer aangehaald en samen een nieuw initiatief vormgegeven: de Werkplaatsen op biologisch-dynamische boerderijen, waarbij bezoekers op zoek gaan naar karakteristieken van het bedrijf. Albert ziet, dat er vooral behoefte is aan concrete activiteiten en ervaringen, aan leven in de vereniging. De toegepaste methodiek van ervaringsleren brengt voor boeren en boerinnen vaak heel wezenlijke verdiepingsslagen in het ontdekken van de eigen bedrijfsindividuali-

Fruitteler Willem van den Berg leidt bezoekers rond op De Sterregaard

1937

Op 7 juni 1937 wordt de BD-Vereniging opgericht door tien heren uit de klantenkring van Loverendale. Doel is enerzijds om meer bekendheid te geven aan de BD-landbouw bij een breed publiek, en anderzijds 'het idealistisch werk van de producenten' te ondersteunen.

1946

De Vereniging maakt een nieuwe start, nadat zij in de oorlog was ondergedoken vanwege het verbod op antroposofische organisaties. De eerste Vruchtbare Aarde verschijnt en de 'studiegroep van practici' gaat van start.

teit. Daarom is de aandacht bij de winterconferenties de laatste jaren verschoven naar het onderzoeken van eigen ervaringen. Daar ligt wat hem betreft ook de focus voor verdere ontwikkeling in de toekomst. Het verzorgen van een verenigingscultuur waarbinnen nog meer ruimte komt voor ieder lid om op zoek te gaan naar dat wat specifiek kenmerkend is voor zijn eigen wijze van dynamisch boeren, dáár mag het van Albert de Vries de komende jaren over gaan.

BD-beroepsontwikkeling: praten over dingen die ertoe doen

Sinds zes jaar bouwt Joke Bloksma aan de BD-beroepsontwikkeling en dat doet ze met veel plezier: "Als ik na een bijeenkomst 's nachts om één uur thuis kom, zit ik nog vol energie. Ik vind het heel bijzonder om bij de gesprekken te zijn, om de blijheid te ervaren van boeren die kunnen praten over de dingen die er echt toe doen. Ze zijn vertrouwd met elkaar, ze zien elkaars geplaagd en durven hun worsteling aan elkaar te laten zien."

Als voorbeeld noemt ze de intervisiegroep Groningen. Bij de deelnemers hing een gevoel van onmacht over de dalende prijzen. Ze voelden zich slachtoffer van de markt en mopperden daarover. Joke: "We hebben toen gekeken naar wat je hier zelf aan kunt doen. Alleen klagen heeft immers geen zin. We stelden de vraag: 'Waar ligt jouw grens? Wat doe je op het moment dat de groothandel opnieuw tien cent van de prijs afhaalt?' Het mooie was, dat uit dat gesprek werkbare oplossingen naar voren kwamen. Succesjes van eigen kracht werden uitgewisseld."

Collegiale Toetsing in de stal van de familie Kok. (Foto: Joke Bloksma)

Toen de BD-beroepsontwikkeling werd opgezet, vervulden ervaren boeren de rol van coach. Zij begeleidde de beginnende boeren. Joke: "Wat nu opvalt, is dat ervaren, professionele coaches zich tegen een lage onkostenvergoeding aanbieden om groepen te begeleiden. Dat vind ik

1954

Er wordt een consumentenfonds geopend om te sparen voor een voorlichter. Consumenten(kringen) en de ca. 15 BD-bedrijven dragen bij. Het grootste deel komt via 'de broodcent' van Loverendale. Per brood ging 1 cent in de pot.

1964

De BD-Vereniging neemt Rolf ten Siethof in dienst als BD-consulent. Hij is adviseur, controleur, onderzoeker, preparatenmaker en steun en toeverlaat.

1974

Willy Schilthuis wordt de eerste betaalde secretaris en de Vereniging krijgt een secretariaat met een eigen telefoonlijn op tuinbouwbedrijf De Vier Jaargetijden.

Waardevol Ontwikkeling van boer en bedrijf

Terugkijkend op alles wat Jan Diek van Mansvelt (69 jaar) met en voor de BD-Vereniging heeft gedaan, heeft hij de mooiste herinneringen aan "alle ontmoetingen met die hartstikke leuke boeren en boerinnen in binnen- en buitenland; unieke, eigenwijze, creatieve, toegewijde lieden, die niet ophouden zich verder te ontwikkelen en het bedrijf met hen."

Bij bedrijfsbezoeken, intervisie, studiebijeenkomsten en open dagen zag en hoorde hij hoe ze ervaringen uitwisselden en elkaar inspireerden zonder elkaar te kopiëren. "Je ziet dan hoe de bedrijfsontwikkeling volgt op de spirituele ontwikkeling van de boer of boerin."

Vanuit zijn weerzin tegen de krampachtige focus op 'BD = preparaten + zaai-kalender' heeft hij zich altijd verzet tegen te beperkende Demeter-normen. "Boeren die heel goed bezig waren zag ik uit de BD stappen, omdat de normen te star waren. In mijn beleving van de Landbouw cursus heeft Rudolf Steiner dat niet zo bedoeld." Ruim tien jaar geleden heeft hij daarom 'de Mansvelt-score' opgezet. Hiermee wilde hij boeren uitnodigen zich verder te blijven ontwikkelen op een vrije, geïnspireerde manier. De methode is door Stichting Demeter overgenomen en uitgewerkt in de vorm van Collegiale Toetsing.

Jan Diek voegt nog iets toe dat hij waardevol vindt: "Ik herinner me dat ik als verenigingslid en als voorzitter altijd het mij mogelijke heb gedaan om 'alle consumenten' lid te maken van die BD-Vereniging - en om alle leden tot intensievere consumenten te maken."

heel mooi: burgers schenken tijd aan de ontwikkeling van de BD-landbouw. Daarnaast wordt de begeleiding van boeren mogelijk dankzij de gelden, die de BD-Vereniging krijgt uit schenkingen en legaten. Daar zie je weer hoe de burger-consument de opbouw van de BD mede draagt."

De coaches treden ook op als gespreksleider bij de Collegiale Toetsing. "Wat ik binnen die Collegiale Toetsing heel spannend vind," zegt Joke, "is of het beoordelen werkelijk gaat lukken in de toekomst. In de gewone beroepsontwikkeling beoordelen we elkaar juist niet. Het vraagt nog meer vertrouwen, als je jezelf en je collega's liefdevol een eerlijk oordeel wilt geven. Dat is een ultieme ontwikkelingsstap. Bij de groep van Geert Iserbyt in Vlaanderen lukt dat al."

"Wat ik nu zo mooi vind van de BD, is dat we op allerlei vlakken naar alternatieven zoeken. Net zoals we sociale en economische alternatieven realiseren, zo zoeken we nu ook een alternatieve beoordelingsvorm. We proberen iets neer te zetten tegenover de ziekte van deze tijd: het protocol."

Een vraag die Joke heeft naar de toekomst is: kunnen we zichtbaar maken welke invloed de BD-beroepsontwikkeling heeft op de ontwikkeling van de BD-landbouw als geheel in Nederland. "Dat het voor de individuele ontwikkeling van boeren waardevol is, is helder. Dat is in Dynamisch Perspectief regelmatig in beeld gebracht. Ik wil dit ook voor het geheel zichtbaar maken."

1977

Michiel Rietveld en Sjoukje Rijpstra starten het Studiecentrum Kraaybeekhof als onderdeel van de BD-Vereniging. Eelco Schaap wordt de tweede BD-landbouwconsulent.

1979

Rolf ten Siethof en Eelco Schaap komen in dienst van de Rijksvoorlichtingsdienst. Het landbouwministerie en de BD-Vereniging betalen ieder de helft van de kosten. Er zijn inmiddels ca 150 BD-bedrijven en ca 120 EKO-bedrijven.

jaren 80

Het aantal bedrijven en de belangstelling voor biologisch groeit. De Vereniging bouwt contacten op met overheid, maatschappelijke organisaties en structuren in het landbouvveld. Het is een zoektocht: een

< Melkveehouder Max van Tilburg graaft preparaten op. Henk Brandsma (links) en Thom de Groot (rechts) kijken toe.

preparatenwerk met een groep boeren uit het noorden:

"Wacht, kijk maar hier," zegt melkveehouder Henk Brandsma rustig, terwijl hij me plotseling met zijn linkerarm tegenhoudt. We lopen met zijn negenen door de wei. Hoog bloeiend gras met paardenbloemen en boterbloemen. Zijn bedrijf is een uitgestrekt weidevogelgebied. We zien grutto's, kieviten en een tureluur. Voor mijn voeten liggen

vier kievitseieren in een kuiltje in het gras. Henk had ze gezien, ik niet. "Hij zei al niks. Als een kievit zo stil opvliegt, dan moet er een nest met eieren in de buurt zijn." De koeien van Henk staan wakker en rustig in de wei: met hoorns, zonder oormerken.

Preparatengroep: samen preparaten maken

De preparatengroep was eind mei te gast bij BD-bedrijf Ugoclooster bij Bolsward. Luc Ambagts doet verslag van een gezellige ochtend

1991-1995

deel van de leden wil brede samenwerking, anderen vrezen dat de principes van de BD daarmee worden aangetast. Vanwege problemen bij de verdeelcentra is er ook een zoektocht naar nieuwe handelsstructuren.

De BD-Vereniging kiest voor verbreding: ledenblad Vruchtbare Aarde richt zich als zelfstandig publieksblad op een bredere doelgroep. Consumentenvoorlichting en belangenbehartiging worden overgedragen aan de nieuwe brancheorganisatie Biologica. Twee bureaumedewerkers verhui-

zen mee. Skal neemt de controle over. De Vereniging beperkt zich tot certificering van 'de D' van BD. De uitgave van de Zaa en Werkkalender van Maria Thun wordt overgedragen aan uitgeverij Hesperia. Kraaybeekerhof gaat zelfstandig verder.

Waardevol Ontmoeting en inspiratie

(Foto: Eline de Bot)

Gerlof Pronk (33 jaar) is één van de jonge boeren van zorgboerderij de Naoerhoeve in Drenthe. Hij doet mee aan de 'jonge-boeren-groep' van de BD-beroepsontwikkeling, waar de uitwisseling van ervaringen met anderen voor hem heel inspirerend is. "Het kan over van alles gaan. Preparatengebruik is een terugkerend onderwerp. Maar ook: hoe hou je werk en privé gescheiden binnen de boerderijgemeenschap?"

Via de BD-Vereniging doet Gerlof nieuwe ideeën op. Onderwerpen uit Dynamisch Perspectief komen bijvoorbeeld wel eens bij de koffiepauzes ter sprake: "Er stond laatst iets over groenterassen. Je zou wortels en prei met hun rasnaam kunnen benoemen, zoals je bij appels ook over Elstar of Santana praat. Dat is een heel goed idee."

De laatste twee jaar heeft hij de winterconferenties bezocht. "Voor mij was het thema van 2011, Bedrijfsovername, een schot in de roos, want wij zitten daar middenin. Daar heb ik veel opgestoken." In 2012 was hij onder de indruk van een oefening met inlevend waarnemen. In tweetallen moest je elkaar bepaalde vragen stellen en luisteren naar wat de ander bewoog. Na een kort gesprekje met iemand die hij nauwelijks kende kreeg hij een tip mee die voor hem waardevol was: "Je komt over als iemand die het allemaal wel weet. Je mag best laten zien dat je nog veel vragen hebt."

In het najaar hebben we op Ugoclooster - het bedrijf van Henk en Lamkje Brandsma - hoorns met koemest, kamille in een stukje darm en paardenbloemen in darmscheil ingegraven. Op BD-bedrijf De Kompenije bij Drachten was een geschikte vochtige plek voor de koeienschedel met eikenschors. Thomaske Stoffelsma heeft hem meegebracht. Nadat de andere preparaten zijn uitgegraven, gaan we ook met de schedel aan het werk. De schedelbasis laat zich makkelijk losbreken. Daardoor is het vrij eenvoudig de korrels gemalen eikenschors uit de hersenholte te lepelen. Een deel kan zelfs in één keer eruit getild worden, met het vochtig, opgezwollen, halfverteerde hersenvlies eromheen. 'Je moet er tegen kunnen', denk ik, terwijl ik met Jola Meijer van de preparatenwerkgroep de laatste korrels verzamel. De preparatenwerkgroep is hier te gast. "We helpen graag, maar we zien het liefst dat de boeren zelf initiatief nemen om de preparaten te maken," vertelt Jola. Die hulp wordt door de boeren zeer gewaardeerd. Het opgraven van de preparaten vraagt zorgvuldigheid. Blauwe paaltjes markeren de plek waar het kamillepreparaat in de grond zit. Uit voorzorg hebben we bij het ingraven in het najaar het preparaat nog afgedekt met een dakpan. Maar Henk is haast te snel met zijn schop. In de zware klei zijn de verteerde, tere bloempjes nauwelijks te onderscheiden van de omringende grond. "Ho stop even," zegt Jola en met een geoeffend oog vist ze de verschillende stukken preparaat ertussenuit.

1992

Na het overlijden van Rolf ten Siethof zet Bernhard Asselbergs de preparatenbereiding voort. Ruim 10 jaar doet hij dat alleen. De huidige preparatengroep - Jola Meijer, Adrie Maas en Willem Bongers - bouwt voort op zijn werk.

1996

De BD-Vereniging begint het project 'Coach in bedrijf' om BD-boeren te begeleiden in hun persoonlijke ontwikkeling rond het dynamische aspect in hun werk.

1998

Ledenblad Dynamisch Perspectief verschijnt. Het volgt Verenigingsnieuws op, dat na het 'uitvliegen' van Vruchtbare Aarde gedurende vijf jaar verscheen.

Er valt veel te bespreken op zo'n samenkomst van boeren. Over de handel als meest gangbare schakel in de hele keten, over de prijs van peen en uien die daalt doordat bioboeren vrij gemakkelijk gangbaar land bij mogen huren. Max van Tilburg heeft dit jaar geen wortelen gezet. "Ik heb meer gras voor mijn koeien. Dat is nu wel mooi."

Aan het eind van de ochtend verdelen we de oogst. Ieder neemt zijn deel koemest- en compostpreparaat mee. In september zien we elkaar weer.

*Spontane mail van Paulina Hoevenaars,
die net lid is geworden:*

*"Lid zijn van de
BD-Vereniging maakt mij
zomaar blij, voelt als iets
zinvols. Het tijdschrift
is prachtig"*

Waardevol
Compost

Addick Land (91 jaar) is één van de oudste BD-ers in Nederland. Voor het antwoord op de vraag welke BD-ervaring voor hem waardevol is geweest, kan hij putten uit zestig jaar ervaring. Addick is overal geweest en onderhield contacten met alle grote BD-namen, ook internationaal. Rond 1950 dreef idealisme hem naar BD. Hij verwierf zich landgoed Kraaijbeek in Driebergen en ging er BD in de praktijk brengen, - zonder al te veel agrarische achtergrond. Terugkijkend op 60 jaar ziet Addick veel tragiek in de BD-beweging, met drama's op zakelijk en persoonlijk gebied. "Zelf heb ik ook armoede gekend en aan een zijden draadje gehangen. In de moeilijkste tijden heb ik mij het meest verbonden met BD en anthroposofie. De tragiek tartte mijn idealisme, maar kreeg er geen vat op. Het idealisme is de kern, ook nu nog." Addick's ogen gaan twinkelen als het over compost gaat. "Daarin, én in de preparaten, ligt de betekenis van BD". Toen Michiel Rietveld eind jaren 70 op zoek was naar een locatie voor een BD-Studiecentrum, maakten Addick's composthopen zo'n indruk, dat de keuze viel op Kraaijbeek. Zo staat zijn compost aan de wieg van het latere Kraaijbeekhof.

En de toekomst? "Ik ben erg blij met de huidige aandacht voor bedrijfsopvolging. Teveel heb ik mooie BD-bedrijven zien verdwijnen vanwege opvolgingsproblematiek."

2006

De BD-Vereniging richt Stichting Demeter op vanuit de wens om de certificering en de promotie van het keurmerk in een onafhankelijk orgaan onder te brengen.

biologisch dynamische
2012-3 zomer 9

2006

"Coach in bedrijf" heeft zich verbreed tot BD-beroepsontwikkeling: naast coaching zijn er intervisie, boerenbezoek en the-magroepen bijgekomen.

2010

BD-jong gaat van start als onderdeel van de Vereniging en organiseert activiteiten voor en door jongeren. De samenwerking met de Anthroposofische Vereniging wordt nieuw leven in geblazen. Organisaties in het BD-werkveld bundelen hun krachten, o.a. bij de deelname aan de BioVak

Algemene Ledenvergadering en BD-ervaar-leer-en

-beleefdag

Met een beherste klap van een enorme voorhamer op de tafel, die in het midden stond van de tent op het erf van De Zonnehorst, opende voorzitter Albert de Vries op 12 mei 2012 om 13.30 uur de algemene ledenvergadering van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding. Het gesprek kon beginnen.

Tekst: Luc Ambagts / Foto's:

Joke Bloksma en Ellen Winkel

Dat gesprek - met de ruim twintig aanwezige leden - bewoog zich langs verschillende thema's: over de herkenbaarheid en de positie van het Demeter keurmerk, het BD-Demeter congres op 8 november, het verwoorden van het eigene van BD-landbouw, de moeite die het kost om de organen van je eigen dieren voor het zelf maken van de preparaten te behouden, de continuïteit van het op dit moment te kleine bestuur. Thema's die opkwamen naar aanleiding van het jaarverslag en de begroting of gewoon als opmerking die iemand met de anderen wilde delen. Het jaarverslag en de begroting werden door de leden goedgekeurd. Marijke Preller werd als nieuw bestuurslid gekozen.

Karin Stolk - zelf niet aanwezig - trad af en stelde zich niet herkiesbaar. Bestuurslid Ruud Hendriks wees op het geweldige werk dat zij heeft verricht met het starten met BD-jong.

De jaarvergadering was ingebed in de derde BD-ervaar-leer-en-beleefdag. Naast Stichting Grondbeheer participeerde dit keer ook de Vereniging voor Natuurvoedingskundigen VNVK in de organisatie. In vier werkgroepen gingen we 's ochtends het bedrijf rond. Met de leidraad van ervarend leren onderzochten de circa 70 deelnemers de ervaringen die ze daarbij opdeden. Zo was de jaarvergadering ook ingebed in een aspect van de visie van het bestuur op de ontwikkeling van de BD-landbouw. Op - en voor- de Zonnehorst hebben we dat heel precies mee kunnen maken.

Zelf nam ik deel aan de werkgroep 'Bodem'. Bij de tweede kuil die we groeven, op het nieuwere land, viel op dat de stugge tussenlaag ontbrak die we bij de eerste kuil tussen de humeuze bovenlaag en het wittige zand van de ondergrond hadden gezien. De scheiding tussen het donkere en het lichte zand was minder abrupt, minder recht. Iemand suggereerde al dat hier met een diepwoeler gewerkt was. Inderdaad zag je na voorzichtig afschrapen van het bodemprofiel ook in het donkere gedeelte lichte vlekken. 'Vermengen' noemde een van de deelnemers de activiteit, de dynamiek die hij bij het inleven in deze bodem ervoer. Via zijn eigen erva-

ring met 'vermengen' - het schrijven van ideeën over natuurontwikkeling naar aanleiding van vragen op een internetforum - kwam hij op de tip voor de Zonnehorst om te onderzoeken welke vragen over natuurbeheer er bij de buurbedrijven leven zodat je kunt ontdekken hoe je daar bij aan kunt sluiten. 'Dat is ook ongeveer wel zoals Henk dat doet,' vertelde een ander die het bedrijf

^ *Hilly Bunskoek (rechts) laat haar groep zien hoe ze samen met Henk de Zonnehorst heeft opgebouwd. 'Eerst wilden we te snel, te vastomlijnd. Nu gaan we meer mee met de flow.' De bezoekers zien een mooi verzorgd, opgeruimd bedrijf dat verbindingen aangaat met mensen en organisaties in zijn omgeving. Op het schoolbord bij de wc staat een karakteristieke spreuk: 'Geduld, mettertijd zal gras tot melk worden.'*

goed kende.

Dit voorbeeld laat zien hoe een bijzonderheid (de kuil in de grond) en het meebeleven van wat daaraan te zien is, het mogelijk maakt om het bedrijf te ontmoeten en een wezenlijk aspect ervan te herkennen. Die ontmoeting kan aanknopingspunten leveren voor verdere ontwikkeling van zowel de boer, het bedrijf als de onderzoeker. Dit mogelijk te maken is een belangrijke drijfveer van de BD-Vereniging. Henk Bunskoek was na afloop heel blij met wat hij uit de werkgroepen als herkenning, erkenning of aansporing had meegekregen. Het was behalve een mooie dag voor de deelnemers ook een mooie dag voor de Zonnehorst.

^ Judith Bosse leidt een van de groepen rond. Een thema dat haar als beoogd bedrijfsopvolgster bezighoudt, is in hoeverre ze nieuwe plannen kan realiseren in het door Henk en Hilly liefdevol vormgegeven bedrijf. Een tip uit de groep: 'Zing ieder je eigen lied en zoek samen naar een mooi akkoord!'

Boergondisch feestmaal

Het Boergondisch feestmaal op de boerderij is een prachtige gelegenheid waarop leden elkaar kunnen ontmoeten. Daarom staan drie diners in het teken van het jubileum van de BD-Vereniging: op 25 augustus bij melkveehouderij Hoeve Biesland bij Delft, op 9 september bij melkveehouderij Natuurlijk Genoegen bij Alkmaar en op 22 september bij tuinderij Land en Boschzigt bij Hilversum.

Bij de rondleiding gaan we op zoek naar de karakteristieke aspecten van het biologisch-dynamisch bedrijf. Aan tafel ver-

wachten we een gevarieerd gezelschap van boeren, burgers, winkeliers, onderzoekers, kortom ieder die warm loopt voor BD. Alle ruimte dus voor boeiende tafelgesprekken, over alles wat er vooraf gaat aan een goed bord eten, over alles wat de boer, de kok, de wijnmaker, de handelaar en de klant beweegt.

Via www.vaneigenerf.nl kunt u zich aanmelden. Zie ook de info in DP2012-2.

Leden van de BD-Vereniging krijgen €10 korting.

25
augustus

melkveehouderij
Hoeve Biesland
bij Delft

9
september

melkveehouderij
Natuurlijk Genoegen
bij Alkmaar

22
september

tuinderij
Land en Boschzigt
bij Hilversum

BD-congres in de Rode Hoed

Stichting Demeter en de BD-Vereniging organiseren 8 november een congres in De Rode Hoed in Amsterdam, van 13 tot 22 uur. Verbinding en vitaliteit staan centraal. Daarbij gaat het over de verbinding binnen de gehele handelsketen van boer tot klant, én over de verbinding tussen een gezonde bodem en gezond voedsel. Sprekers in het middagprogramma zijn Volkert Engelsman, Eric Goewie en Machteld Huber. In workshops is ruimte voor discussie over hoe biodynamisch en Demeter zich verder kunnen ontwikkelen, gevolgd door een debat met jonge boeren, handelaren en winkeliers. Voorafgaand aan het buffet is de boekpresentatie van 'De aarde zal weer vruchtbaar zijn – Verhalen van landbouwpiëners', geschreven door Ellen Winkel. Bij het buffet heffen we het glas op de volgende 75 jaar van de BD-Vereniging! 's Avonds spreken Kees Zoeteman en Jan Schrijver. Kijk op www.bdvereniging.nl voor het hele programma en meld je aan!

BD-jong ontmoet Demeter

BD-jong organiseerde een avond met Rienk ter Braake van Stichting Demeter over 'het waarom van regels'. Marijke Preller, die de coördinatie van BD-jong heeft overgenomen van Karin Stolk, doet verslag.

Tekst: Marijke Preller

Rienk ter Braake heeft ons in anderhalf uur veel kunnen vertellen. Hij liet ons de sfeer proeven van hoe hij de dingen wil doen en ook doet, bijvoorbeeld hoe het contact met boeren verloopt die onderzoek doen naar zichzelf in combinatie met de preparaten. Wat hij wil uitdragen was voor mij helder: de onderzoekende boeren krijgen ondanks de verplichtingen toch de ruimte om te onderzoeken. Bijzonder was het voor mij om als eerstejaars Warmonderhof-student te kijken in de wereld van de zoektochten van boeren op hun bedrijven en naar hun innerlijke ontwikkelingen. Dat was voor mij al een hele stap verder.

Het verplichte gebruik van de preparaten geeft bij sommigen weerstand. Anderen hebben moeite met de hoeveelheid die er uitgebracht dient te worden, als het gaat om grote bedrijven. Helder werd hierbij dat velen de ruimte die er bij Demeter Nederland is, nog niet genoeg kennen. Het is belang-

rijk de mogelijkheden die er binnen de verplichting zijn, te ontdekken en er gebruik van te maken. Kortom, ze zijn wel streng maar niet zo streng!

Voor mij was het een bijzondere avond. Voor de aanwezige Warmonderhoffers was het leuk dat de studenten van BD-internationaal uit Duitsland aanwezig waren. We deden oprecht iets samen!

Doen jullie mee?

Deze avond toont de kleur die activiteiten van BD-jong kunnen hebben. Ik, Marijke Preller, eerstejaars Warmonderhof, ben nog maar kort actief lid van BD-jong. Ik ben druk bezig het netwerk van BD-jong voor activiteiten te vergroten. Daarom vraag ik jullie je bij dit netwerk te voegen en mij je mailadres te sturen. Dan hou ik jullie op de hoogte van de op handen zijnde activiteiten. Ik lees graag van jullie!! Mail me op bdjong@bdvereniging.nl.

Teka Kappers

BD-jong nodigt elk nummer een jongere uit voor een persoonlijke beschrijving van zijn of haar ideale boerenbedrijf. Teka Kappers (28 jaar) is één van de acht jonge ondernemers van Zonnehoeve die het roer overnamen van Piet van IJzendoorn.

Tekst: Teka Kappers / Foto: Marry Fennis

Multifunctioneel biodynamisch landbouwbedrijf Zonnehoeve vierde onlangs haar 30-jarig bestaan. Het waren twee prachtige dagen, ondanks het dreigende weer dat boven ons hoofd hing. Maar liefst zevenhonderd mensen brachten een bezoek aan deze bijzondere plek bij Zeewolde.

Ik realiseerde mij, dat niet alleen die dagen bijzonder waren. Ook alles om ons heen is bijzonder, omdat er een overgang en transformatieproces gaande is binnen het groter geheel. Dat ik deel uitmaak van deze beweging vind ik bijzonder. Tegelijkertijd is het spannend waar het allemaal toe gaat leiden, maar ik laat met volste vertrouwen de energie ontstaan en de vorm gebeuren. Zo kunnen nieuwe ideeën en kansen zich onvouwelen, die de missie en visie van Zonnehoeve nog meer kracht bij zetten. We kunnen een voorbeeld zijn voor hoe een leefsysteem functioneert binnen het biodynamische agrarische bedrijf.

Van een landbouwsysteem dat steeds minder van ons was, naar een landbouw-leefsysteem dat verbonden is met mens, dier, plant en aarde. Van de oude geld-macht-landbouw-economie - die ziek is en het realiteitsbesef uit het oog is verloren - naar een landbouw-economie die de balans weer legt met de reële waarde en verbonden is met de realiteitszin van het dagelijkse leven.

Dit alles kan pas ontstaan als je het innerlijke bewustzijn leert ontdekken en kennen/ontwikkelen. Want pas van daaruit kan er een werkelijke transformatie ontstaan die het begin is van iets dat groter is dan de som der delen. Ook op mijn persoonlijk vlak is er een ontwikkeling gaande. Het ontwikkelen van mijn bewustzijnsniveau geeft mij nog meer energie en handvaten om de biodynamische landbouw vanuit hart en op intuïtieve manier vorm te geven. Het werk met de koeien en het land doe ik met volledige aandacht en compassie. Want deze manier

van landbouwbedrijven je zoveel meer bieden dan je oorspronkelijk dacht ...

Citaat uit het boek *De kracht van het nu* van Eckhart Tolle: 'Het begin van vrijheid is het besef dat je niet een 'denker' bent. Op het moment dat je de denker gaat waarnemen wordt er een hoger bewustzijnsniveau actief. Je begint dan te beseffen dat zich boven het denken een geweldig gebied van intelligentie uitstrekt en dat het denken niet meer is dan een nietig onderdeel van intelligentie. Je beseft ook dat alle dingen die echt belangrijk zijn, zoals schoonheid, liefde, creativiteit, vreugde en innerlijke vrede, uit iets voortkomen dat het verstand te boven gaat. Je begint te ontwaken.'

Als je er open voor staat en je ermee wilt verbinden, is dit een verrijking van het bewustzijn. Ik ervaar dat iedere stap die je zet, je dichterbij je droom brengt. Een droom waarin landbouw de basis vormt van leven dat met mens, dier, plant en aarde verbonden is. ☺

Wil jij ook zo'n column schrijven?
Mail dan naar bdjong@bdvereniging.nl

Column BD-jong Anno 1947:

Speciaal voor dit jubileumnummer reist BD-jong terug naar de zomer van 1947. Willy Schilthuis (27 jaar) weet nog niet dat ze later, als ze 70 is, tot erelid van de BD-Vereniging zal worden benoemd. *Tekst: Ellen Winkel / Foto's: uit The Bystander (een Engels tijdschrift) van 26 juli 1939.*

Vandaag heb ik peultjes en aardbeien geoogst met Hans Wolterbeek. Al meer dan een jaar werk ik bij hem op tuinderij Sloterland, maar binnenkort vertrek ik naar Teylingerhof in Warmond. Klaas en Mieneke de Boer gaan daar een BD-school beginnen. In de loop van het eerste schooljaar zullen ze naar 't Retering bij Deventer verhuizen en ze hebben mij gevraagd om tuinderij Teylingerhof over te nemen. Daar heb ik reuze zin in.

Mieneke is in 1937 met tuinderij Teylingerhof begonnen op een kaal weiland van een hectare, waar haar familie een mooi, ruim huis heeft gebouwd. Ze heeft rondom allerlei soorten bomen en struiken aangeplant om een beschut geheel te creëren. Naast de groentetuin heeft ze vruchtbomen en bessenstruiken gezet. Er liggen mooie composthopen en alles is goed met preparaten

< Willy zit '38/'39 op Sparsholt College, een tuinbouwschool voor meisjes in Engeland

Het ideale boerenbedrijf van...

Willy Schilthuis

verzorgd. Er zijn twee schapen en er staan bijenkasten. Hier op Sloterland heeft Hans Wolterbeek dat samen met Nel net zo gedaan: van een kaal weiland heeft hij een prachtige tuin gemaakt met fruit, bloeiende hagen en bijen. Hij heeft ook nog een koe en wat geiten. Zijn bedrijf is wat groter, namelijk anderhalve hectare.

Als ik tuinder ben op Teylingerhof, hoop ik de groentetuin te kunnen uitbreiden. We hebben met vier bedrijven – Sloterland, Teylingerhof, Vita Nova en Loverendale – afgesproken om een afzetcoöperatie op te richten. Het bestuur van de BD-Vereniging ondersteunt ons daarbij en een groep consumenten heeft net, op 1 juni 1947, stichting Proserpina opgericht om gelden bijeen te brengen voor de opbouw van het distributieapparaat.

Met de oprichting van de school en de han-

delsorganisatie is de basis gelegd voor een groeiende biologisch-dynamische beweging. Dat is belangrijk, want de landbouw ontwikkelt zich in een verkeerde richting. Ik begin steeds beter te begrijpen wat Rudolf Steiner heeft geschreven over de aarde als een levend organisme. Iedere maand (behalve in de zomer) komen we met 'de studiegroep van practici' een weekend bij elkaar om zijn teksten te bestuderen. Hoe meer je je daarin inleeft, hoe meer je ontdekt dat zijn voordrachten van onschatbare waarde zijn voor ons inzicht in de levende natuur. Ik wil me dan ook volop gaan inzetten voor de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouwmethode. ☺

Het zou anders lopen. De school bleef in Warmond en Willy vervulde een belangrijke rol bij de opbouw van Warmonderhof. In 1964 startte ze haar eigen tuinbouwbedrijf De Vier Jaargetijden in Nieuwe Wetering. Dit artikel is een interpretatie van Ellen Winkel op basis van diverse bronnen.

< De tuinder-begeleider van zorgboerderij Genneperhoeve neemt de tijd om zorgvuldig te zaaien met de zorgvragers. (Foto: Dick Boschloo)

Kiemplantjes groeien op BD: inspiratiebron voor vernieuwing

Er zijn mensen die BD-landbouw ouderwets vinden: terug naar vroeger, zo zonder kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Maar tal van initiatieven die vanuit de BD zijn opgezet, worden door anderen overgenomen. De BD-landbouw blijkt dan een voorloper, een inspiratiebron voor vernieuwing. Bij het 75-jarig jubileum kijken we om ons heen: welke maatschappelijke impuls biedt de biologisch-dynamische landbouw?

Tekst: Maria van Boxtel en Ellen Winkel

Toen Jan Bokhorst in 1973 als bodemkundestudent stage liep op het Instituut voor Bodemvruchtbaarheid in Haren, ging alle aandacht uit naar kunstmest. Jan moest de resultaten uitwerken van bemestingsproeven: gedurende langere tijd was de invloed van kunstmest en organische mest op bodemvruchtbaarheid gemeten. Hieruit bleek dat vooral op wat langere termijn organische mest

zoek op het Louis Bolk Instituut. De tijden zijn veranderd. In de loop der jaren merkte Jan, dat de belangstelling voor bodemkwaliteit en compost enorm toenam. De interesse voor zijn kennis en ervaring, die hij vanuit onderzoek in samenwerking met BD-boeren had opgebouwd, groeide. Steeds vaker ging hij kuilen graven samen met boeren – zowel gangbare als biologische – om

Korte termijn voordeel

Als we terugkijken, zien we het vaker gebeuren: een innovatie lijkt de efficiëntie in de landbouw te verhogen. Maar op langere termijn valt het tegen en blijken er soms zoveel nadelen te zijn, dat de vernieuwing geheel uit de gratie raakt. DDT, methylobromide en veel andere chemisch-synthetische bestrijdingsmiddelen zijn na enkele decennia ver-

euwing

belangrijk was voor de bodemvruchtbaarheid. Ook bleek dat alleen kunstmest gebruiken niet goed was. Maar dat paste niet in de visie van het instituut. Afsproken was dat de typekamer het stagerapport zou uittypen, maar toen de directeur van het op kunstmest gerichte instituut Jan's rapport had gelezen, had de typekamer er plots geen tijd meer voor. Dit schrijft Jan Bokhorst in een rapport over zijn herinneringen aan 33 jaar landbouwonder-

de bodemstructuur en het bodemleven in akker of weide te bekijken. Alle boeren blijken dat heel interessant te vinden: ze krijgen oog voor de waarde van organisch materiaal als voeding voor het actieve bodemleven en als bijdrage aan een goede bodemstructuur. En ze vinden het leuk om zélf te kunnen waarnemen wat de bodem nodig heeft, en niet alleen een bemestingrecept toe te passen dat uit een computer is gerold.

Boeren vinden het leuk om zélf te kunnen waarnemen wat de bodem nodig heeft

Grond vrijkopen

BD-grondbeheer, Loverendale en tal van andere stichtingen zijn in Nederland al langer bezig om grond voor boeren vrij te kopen. Ook in Vlaanderen starten vier initiatiefnemers hiermee, bedoeld voor zowel biologische als reguliere ondernemers. Projectverantwoordelijke Geert Iserbyt, Landwijzer:

"We starten ermee omdat toegang tot grond voor nieuwe biologische boeren moeilijk ligt gezien de erg hoge grondprijzen in Vlaanderen. Bovendien krijgt bedrijfscontinuïteit meer kansen als de grondlast kan worden verminderd." In Frankrijk investeerden burgers via Terre de Liens al voor ruim 25 mil-

joen euro in de landbouw. In Nederland zijn vooral grote beleggers geïnteresseerd in de stabiele waarde van landbouwgrond, maar met 'crowdfunding' gaat het binnenkort misschien snel.

boden. Zo is het ook de legbatterij vergaan. Het snavelkappen bij kippen zou eigenlijk in 2011 verboden zijn, zoals in 2001 was besloten, maar de sector heeft dit nog niet voor elkaar gekregen. Het voeren van dierlijk eiwit aan koeien bleek achteraf ook geen goed idee en werd tijdens de BSE-crisis verboden, zodat de omzet van rundvlees van biologische bedrijven – waar dierlijk eiwit in voer al verboden was – enorm omhoog schoot.

Iedere keer lijken de biologische boeren onderwets, omdat ze niet met een innovatie meedoen. Maar op het moment dat de modernisering tegenvalt, blijken de biologische bedrijven – die zich op hun eigen manier continu doorontwikkelen – opeens heel interessant. Hoe doen die boeren dat eigenlijk? Hoe houden ze het onkruid onder de duim? Welke

schoffelapparatuur werkt efficiënt? Hoe krijgen die pluimveehouders het voor elkaar om hun kippen zonder snavelkappen heel te houden? Nu het antibioticagebruik terugmoet, kijkt de gangbare sector opnieuw met belangstelling naar de biologische veehouderij, waar veel minder resistente bacteriën blijken voor te komen. Binnen biologisch loopt BD voorop (zie ook DP2012-2).

Maatschappelijke vernieuwing

De BD-landbouw geeft ook op andere vlakken een impuls aan maatschappelijke vernieuwing. Een voorbeeld is de combinatie van landbouw en zorg. Het aantal zorgboerderijen is de laatste jaren spectaculair gestegen. Waren er in de jaren '70 enkele heilpedagogische en zorginitiatieven op

biologisch-dynamische boerderijen, in 1998 waren er 75 zorgboerderijen, in 2003 bijna 400 en inmiddels ruim 1000.

De initiatiefnemers van zorgboerderijen hebben steeds uitgedragen dat ambachtelijk werk veel te bieden heeft aan mensen met een zorgvraag. Echt werk op een echte boerderij is gezondmakend; mensen met een zorgvraag worden niet beziggehouden met 'nutteloze taakjes' of eentonige werkzaamheden als dagbesteding. Agrarische bedrijven bieden daarin veel mogelijkheden. Want het blijkt na jarenlange praktijkervaring op biologisch-dynamische zorgboerderijen dat mensen met een zorgvraag zich prettig voelen in de overzichtelijke en herkenbare omgeving van de zorgboerderij. Ze worden aangesproken op hun mogelijkheden, niet op beperkingen. Ze horen er weer bij en genieten van de ruimte en de regelmaat van het boerenwerk. Ook de Universiteit van Wageningen heeft nu oog voor deze impuls, die naast vernieuwing in de landbouw – mensen komen terug op het boerenerf – ook vernieuwing brengt in de zorg. Onderzoeker Jan Hassink constateert in

Antibiotica: spieken bij BD boeren

Het veehoudersblad Melkvee Magazine tekende afgelopen herfst de ervaringen op van zeven boeren die bijna of geheel antibioticavrij werken. Ook van veehouder Gerard Keurentjes uit Rutten (Noordoostpolder), die graag 'spiekt' bij BD-boeren. Keurentjes werkt al ruim tien jaar antibioticavrij, met

hulp van een natuurgeneeskundig middel. Hij vertelt in het gangbare boerenblad: "De koe reinigt zichzelf van binnenuit. Ik had als gangbare boer een tankmelkcelgetal van tegen de 400.000. Met behulp van het natuurlijke middel Microbioticum zat dat na een maand op 150.000. Nou, toen was bij ons de

knop wel om. Dat noem ik bewustwording; waar zijn we mee bezig met antibiotica? Je moet de natuurlijke processen benutten. Natuurlijke weerstand van de veestapel, daar draait alles om."

het rapport Waarden van Landbouw en Zorg: "Maakbaarheid, interventie, beheersbaarheid en controle zijn het overheersende paradigma binnen de zorg. Een andere stroom in de zorg is in ontwikkeling, en die stroom legt de nadruk op de hele mens, het bieden van een gezonde omgeving en het versterken van de gezondheid." Biologisch-dynamische zorgboerderijen zijn hierbij een belangrijke inspiratiebron. "Landbouw en zorg kan de reguliere zorg inspireren. Veel zorgboerderijen zijn plekken waar veel aandacht is voor aspecten die in de gewone zorg zwaar onder druk staan. Het gaat dan over inspiratie en verbondenheid, aandacht voor de spirituele dimensie, eigen verantwoordelijkheid en maatschappelijk ondernemerschap."

Natuur en landbouw

Er zijn meer voorbeelden van BD-landbouw als voorloper van maatschappelijke vernieuwing. BD boeren behoren tot de eerste ondernemers die natuur een plek gaven op hun landbouwbedrijven, door hagen te planten of poelen te graven in de jaren dat rationali-

satie van de landbouw de norm was. Ook in de samenwerking tussen landbouw en natuurorganisaties, nu veel gebruikelijker, zijn vaak initiatieven genomen door biologische boeren. Nog steeds zien BD-boeren natuur als onmisbaar element op hun bedrijf en verzorgen ze landschapselementen. Gelukkig is biodiversiteit weer een beetje terug als belangrijk thema. Aan het LBI-project Bloeiend Bedrijf, dat als doel heeft de biodiversiteit te vergroten en chemische bestrijding te verminderen, doen driehonderd boeren mee. Zij zaaien bloeiende akkerranden in. Tachtig procent van deze groep boert gangbaar.

Als je door je ooghalen kijkt zie je de zaden die de BD landbouw zaait, hier en daar in de maatschappij ontkiemen. De kiemplantjes groeien langzaam en het vereist geduld om ze op te kweken. Maar dan groeien ze opeens hard, zoals in de landbouw en zorg, en blijft de belangrijkste impuls hangen: weten dat je deel uitmaakt van een groter geheel. En weten dat in de landbouw alles samenhangt.

Boer zoekt klant

BD-boer Krispijn van den Dries reed 1 april vanuit de Noordoostpolder met trekker en aanhanger naar Amsterdam en stortte 6000 kg aardappels op de Dam. Hij had nog 600 ton goede kwaliteit aardappels in de bewaarschuur, maar de supermarkt schakelde al over de nieuwe aardappel uit Egypte en omstreken. Het was het startschot van de Pieper Challenge: 'Steun de binnenlandse economie, koop rechtstreeks bij uw boer!' En het werkt. Bestellingen via www.krispijn.org stromen binnen. Naast piepers van Krispijn kun je uien van Michiel Vos en peen van Anton van Vilsteren bestellen voor 50 cent per kilo.

Band tussen land en klant

Biologisch-dynamische boeren geven een impuls aan nieuwe economische structuren. Ze zoeken graag direct contact met hun consumenten. BD-boeren, met Anna van Oostwaard als pionier - zijn daarmee de uitvinders van het groenteabonnement en (web) bezorgdiensten. Het Pergola-systeem gaat

nog verder: de klant wordt een deelnemer in het bedrijf. Dit directe contact met de klanten werkt inspirerend voor de stadslandbouw, de regionale afzet en de streekproducten waar momenteel enorm veel belangstelling voor is. Veel BD-klanten nemen hun verantwoordelijkheid door een abonnement vooruit

te betalen en de meerprijs te betalen voor de producten om de BD-boer een eerlijker prijs te gunnen. Of ze delen mee in de financieringslasten van grond, gebouwen of zonnepanelen. Deze impuls zou nog wel wat beter mogen landen, zowel binnen de BD- en biologische keten, als in de reguliere.

Leven en kosmos

Toen Rudolf Steiner in 1924 de reeks van acht voordrachten gaf, die we nu de *Landbouwcursus* noemen, zag de landbouw er totaal anders uit dan nu. Maar veel van Steiners inzichten zijn tijdloos: ze zijn nog steeds inspirerend voor boeren, tuinders én consumenten in onze moderne tijd. In een nieuwe serie van acht columns bespreekt Jan JC Saal inzichten uit de Landbouwcursus. De eerste column over de vijfde voordracht stond in DP 2010-4.

De voordrachten staan in bewerkte vorm op www.warmonderhof.nl. Klik op [Hofleven](#) en vervolgens op [Landbouwcursus](#)

De zesde voordracht gaat voornamelijk over het bestrijden van onkruid, ziektes en plagen. De manier waarop Rudolf Steiner uitlegt hoe we onkruiden kunnen bestrijden en hoe we plagen van insecten en andere dieren kunnen bestrijden, geeft ons tegelijkertijd een inkijk in de samenhang van het leven op aarde met kosmische krachten.

Allereerst geeft hij aan dat de plantenwereld sterk afhankelijk is van de binnenplaneten (Mercurius, Venus en maan). Vooral de maan is daarbij belangrijk, omdat de maan, bij volle maan, de groei zodanig kan versnellen dat kiemen van zaden en bloeien van planten het gevolg zijn. Dat zal vooral zo zijn, wanneer het in die tijd van volle maan ook nog regent, omdat die groeikrachten door de aarde worden opgevangen en met behulp van kalk en water aan de planten worden doorgegeven.

Met die invloed van de maan hoeft bij het dierenrijk niet zoveel rekening te worden gehouden, omdat het dierenrijk de maankrachten conserveert, in zichzelf vasthoudt; het dier emancipeert zich van de maan. Daardoor is bij het dier de maankracht ook actief wanneer het geen volle maan is, omdat het dier de kracht van de volle maan in zich draagt. Dat is echter niet het geval voor wat betreft de overige planetaire krachten. De dierenriem wordt uiteindelijk niet voor

niets de dierenriem genoemd. Voor verschillende dieren komen de belangrijkste krachten uit verschillende gebieden van de kosmos.

Bij het bestrijden van muizen stelt Rudolf Steiner bijvoorbeeld, dat het belangrijk is dat Venus in het teken Schorpioen staat. Kennelijk komen de krachten die voor muizen belangrijk zijn uit die richting van de kosmos. Bij insecten geeft hij aan dat de stand van de zon belangrijk is. De insectenwereld hangt geheel samen met de krachten die zich beginnen te ontplooiën wanneer de zon door Waterman gaat. Daar beginnen ze zich zwak te manifesteren. Dan worden ze sterker en bij de Kreeft uiten ze zich weer heel zwak.

Het is interessant, dat we dit laatste bijvoorbeeld aan de honingbijen heel goed kunnen waarnemen. Juist in die tijd is het voorjaar en groeien de bijenvolken sterk en gaan ze ook zwermen. Dat is ook het geval, wanneer het in het voorjaar relatief koud is. De warmte in het voorjaar, na de koude in de winter geeft onvolgende verklaring voor dit fenomeen.

Het blijkt toch lastig om die verschillende kosmische samenhangen met planten en dieren uit elkaar te houden en dan goed te gebruiken bij het zaaien en planten en ook bij het verassen als bestrijdingsmethode. ☺

De dynamiek van Demeter

Wetten als zandkastelen

Eerst was er de landbouwcurcus. Er kwamen richtlijnen die tot – steeds gedetailleerdere – normen werden uitgewerkt. Dikker en dikker werd het Handboek Demeter Voorwaarden. Toen kwam de Collegiale Toetsing. Rienk ter Braake, die er al 13 jaar bij betrokken is, beschrijft hoe Demeter zich heeft ontwikkeld. En waar gaat het volgens hem naar toe?

Tekst: Rienk ter Braake, Stichting Demeter

In zijn boek 'De Profeet' schrijft Kahlil Gibran: *'Toen zeide een rechtsgeleerde: Maar hoe staat het met onze wetten, meester?*

En hij antwoordde: Je schept behagen in het voorschrijven van wetten. aar nog meer plezier geeft het je ze te overtreden. Zoals kinde-

ren die aan het strand spelen vol ernst forten bouwen en ze dan lachend vernielen.'

Dit beschrijft precies het gevoel dat ik soms krijg bij het vormgeven en ook weer afbreken van de wetten rond Demeter. Als we even

door de geschiedenis racen: eerst was er alleen de Landbouwcurcus. Dat was het, het was niet altijd even concreet en toetsbaar, maar dat was juist de uitdaging. Er kwamen steeds meer richtlijnen. Steeds concreter en gedetailleerder werden de normen. Al-

Maar toch gaat het knagen. Is dit wel wat we willen?

les moest SMART zijn – Specifiek Meetbaar Acceptabel Realistisch Tijdgebonden. Ook bij Demeter.

Nu gaan er stemmen op die terug willen naar een minimaal aantal normen om via Collegiale Toetsing te kunnen werken op basis van principes. Dat is toch net als die kinderen met hun zandkasteel? Of zijn we misschien nog wat te ernstig om ons mooie kasteel al af te breken?

Hoe het spelen begon

Na de Landbouwcursus in 1924 in Koberwitz werd al in 1925 het eerste biodynamische bedrijf in Nederland gestart. Regels en controleurs waren er niet. Langzaam werd het aantal bedrijven uitgebreid en in 1938 werd binnen de nieuwe BD-Vereniging de 'Kring van controle en advies' opgericht. Boeren en bestuurleden waren adviseurs en controleurs, dat was toen nog niet allemaal zo strikt gescheiden. Het duurde gewoon een paar jaar voor je er echt bij hoorde. Loverendale was licentiehoudster van Demeter.

Met de groei van het aantal boeren en het oprichten van de verdeelcentra groeide ook de behoefte aan garanties. In 1973 nam de BD-Vereniging het keurmerk van Loverendale over en werd houdster van Demeter in de Benelux. In 1976 volgde de Demeter-commissie. In eerste instantie was dit nog een adviesorgaan voor regels en controle. In notulen

uit die tijd vond ik al documenten rond de discussie 'vertrouwen of controle?' Met het eigen Demeter-merk was de biodynamische landbouw lange tijd de grote voortrekker van de biologische sector. Van de 500 biologische boeren in die tijd was de helft Demeter.

Toen werd het ernst

Vanaf 1991 werkte de BD-Vereniging aan de Demeter-voorwaarden. Die hadden al een heel serieuze opbouw. De verschillende onderdelen werden ingeleid met een citaat van Steiner. Elk hoofdstuk was opgebouwd uit drie niveaus: A. Intenties, B. Richtlijnen en C. Normen. De intenties beschrijven de uitgangspunten van de biodynamische landbouw. Zo wordt een landbouwbedrijf gezien als een organisme. De richtlijn geeft weer hoe je dat in de praktijk vorm kunt geven. In het voorbeeld: door een gemengde bedrijfsvoering. Door voer van eigen bedrijf te voeren aan het vee. Een norm kan dan zijn dat het voer van een koe voor minimaal 80 procent van het eigen bedrijf moet komen. Heel SMART. Met de introductie van de EU-wetgeving voor biologische landbouw in 1992 kreeg het bouwwerk nog stevigere muren. Skal werd aangewezen voor controle en certificering. Er kwamen wetten voor de boeren,

maar ook voor de certificeerders. Die moesten op hun beurt worden geaccrediteerd. De BD-Vereniging heeft in die tijd gekozen voor aansluiting bij bio: 'Wat goed is voor EKO, is ook goed voor Demeter'. De Vereniging voor Biologisch-Dynamische boeren werd bij Biologica ingeschoven en de Demeter-controle werd bij Skal ondergebracht. De BD-Vereniging hoefde alleen nog maar certificaten uit te geven. Dat bleek toch niet helemaal goed te werken. De certificering werd een periode niet meer verzorgd.

In 1998 werd de Demeter Commissie gesplitst om de biodynamische landbouw weer op de kaart te zetten. De Demeter Voorwaarden Commissie (DVC) voor de voorwaarden en de Demeter Licentie Commissie (DLC) voor handhaving en certificering. De slogan werd omgedraaid: 'Wat goed is voor Demeter, is goed voor bio'. Veel Demeter-boeren waren nog steeds inspirator en trekker van de biologische sector, maar hun aantal was gedaald naar 175, terwijl het totaal aantal biologische boeren was gestegen naar ongeveer 1100. Dat gaf te denken.

International Standards

In 1999 werden de eerste International Demeter Standards aangenomen: veel richtlij-

nen en weinig concrete omschrijvingen. Deze opgelegde 'Standards' werden door Nederland niet geïmplementeerd, omdat ze te vaag waren in vergelijking met de Nederlandse voorwaarden van die tijd. Vanuit Demeter Internationaal werden ook de certificeringseisen aangescherpt. Er kwam een intern accreditatietraject. De nationale Demeter-certificeerders moesten zich aan onderlinge afspraken houden over hoe je certificeert.

In 2001 werd Demeter Nederland op het matje geroepen. Inmiddels waren de International Standards uitgekristalliseerd en waren er tussen neus en lippen allerlei criteria voor de certificeerders zelf opgesteld. Die waren tussen alle dikke stapels papier even niet zo opgevallen. Nederland was bezig met 'Demeter, opheffen of doorstarten'; het thema op de regionale bijeenkomsten in 1999. Er is gekozen voor doorstarten.

Nou, dat doorstarten had wat voeten in de aarde. Een jaar lang is een extra medewerker ingehuurd om de certificering op te zetten voor de verwerking. De International Demeter Standards zijn integraal vertaald en aangevuld met de specifieke Nederlandse normen. Toen is het huidige Handboek Demeter ontwikkeld. Belangrijke thema's uit die tijd zijn het geleidelijk verplicht stellen van de BD-preparaten en het scherpere beleid op additieven in de verwerking. De commissies gingen met vaste procedures en formulieren

werken, op basis van reglementen en protocollen.

En dat proces gaat steeds verder door. Zo komt Demeter Duitsland dit jaar (2012) met een voorstel van ruim 60 gedetailleerde Demeter-eisen voor de pluimveehouderij. Steeds komt er weer een punt naar voren dat nog niet goed geregeld is. Weer een norm. Weer een interpretatie. Het systeem staat nog grotendeels op hetzelfde fundament, al is er heel wat bijgebouwd en aangepast. De voorwaarden zijn sterk 'vernederlands'. Strakker en moderner verwoord. Met kleuren en foto's. Aanzienlijk korter. Ook de organisatie moest eraan geloven: er kwam een splitsing tussen het strakke Demeter en de vrije BD. Een aparte vereniging in Dronten voor de vrije ontwikkeling van BD-landbouw. En een certificeerder in Driebergen.

Maar toch gaat het knagen. Is dit wel wat we willen? Al die formulieren en vinken zetten? De scheiding. Het ging toch om wat anders? Iets gezamenlijks?

Hoe verder met het zandkasteel?

Naast de certificering op normen worden de boeren al lang bevroegd over de richtlijnen. Eerst open vragen. Hele boekwerken werden naar kantoor gestuurd. Nu een zelf-evaluatie met cijfers. Als boeren deze evaluatie met elkaar bespreken, dan heet dit Collegiale Toetsing. Het idee is dat Collegiale Toetsing

een belangrijk onderdeel wordt van de certificering. Vanuit het gesprek met collega's kiest de boer verbeterpunten op basis van de principes en richtlijnen. Niet meer alleen een controle op fouten op de minimale normen. Een beweging van 'jij moet', naar 'ik wil'.

Daar horen weer andere voorwaarden bij. Nog wel met een aantal harde normen, maar minder. En verder vooral weer intenties en richtlijnen. Zodat het ook weer leuk en inspirerend kan zijn om bij Demeter te horen. Een beetje zoals het destijds is begonnen. Maar dan anders.

Gemakkelijk is het nog niet. Dat ervaart de DLC in elk geval. Hoe beoordeel je of een verbeterpunt goed is? Is bijvoorbeeld 'iets meer inzicht in het preparaatgebruik' een goed verbeterpunt? Wel een goed streven, maar niet concreet. Dat zou bijvoorbeeld kunnen worden: 'Dit jaar de preparaten uitbrengen samen met een ervaren collega'.

Ook voor de boeren zelf kan het lastig zijn om Collegiale Toetsings-gesprekken te voeren. Soms krijgen we op kantoor hele brieven of worden we gebeld met vragen als: 'Hoe spreek je elkaar aan op echt belangrijke zaken?' of 'Hoe ga je om met opmerkingen van collega's?' Het blijft oefenen. Vol ernst zijn we nog steeds forten aan het bouwen. Forten als zandkastelen. En soms komt er een stroming die het kasteel een nieuwe vorm geeft.

(Foto: Fred Sonnegq)

< *Peter de Ruijter aan het werk
in zijn Groene Weg slagerij
in 1982*

Demetervlees: verleden en toekomst

In 1978 richtte slagerszoon Peter de Ruijter De Groene Weg op en bracht het eerste biologisch-dynamisch vlees op de markt. De BD-Vereniging was hier nauw bij betrokken. Nu is Demeter vlees nauwelijks meer te krijgen. Ilse Beurskens ging hierover in gesprek met Peter de Ruijter en met geitenhoudster Julia Engelaer en vroeg naar de rol van vlees in een gezond menu en de plek van Demeter vlees in de toekomst. *Tekst: Ilse Beurskens – van den Bosch, natuervoedingsconsulent.*

Eind jaren 70 ging het Peter de Ruijter aan het hart dat biologisch-dynamische boeren hun melkvee zorgzaam en naar hun aard behandelden, maar dat ze de dieren uiteindelijk in de gangbare vleeshandel lieten verdwijnen. Het ging bijvoorbeeld om oudere melkkoeien, melkkoeien die iets mankeerden en onvruchtbare koeien. Peter zette een handel op, De Groene Weg, zodat de Demeter kwaliteit van dit vlees ook als zodanig verkocht kon worden.

Hij koos een slachter die de dieren op een respectvolle manier slachtte. Na een schot van een pin door de schedel, waardoor het dier bewusteloos raakte, sneed de slachter de keel open. Gangbare slachters hangen het afgeschoten dier meteen ondersteboven aan een haak om het zo snel mogelijk leeg te laten bloeden. Maar in de Groene Weg mocht het dier rustig blijven liggen, zodat het nog kloppende hart het bloed uit het lichaam kon stuwen. Dat was een bijzonder moment, ervoer Peter: het dier gaf zijn wezen terug aan zijn oorsprong. Hij vroeg de slachter een spreuk te zeggen voordat hij de dieren slachtte. Daar stemde hij mee in. Met in de ene hand het touw waarmee hij het beest vasthield, en in de andere hand de schieter, zei de slachter voortaan een spreuk die Andreas Wijgmans had geschreven:

*Je was in de vorm,
ga nu in het wezen,
tot roeping voor jou,
tot voedsel voor ons,
heb dank voor dit voorschot.*

Groeiende markt

Nu is De Groene Weg onderdeel van VION, een groot bedrijf met een jaaromzet rond de negen miljard euro. Onderscheid tussen biologisch en biologisch-dynamisch vlees wordt niet meer gemaakt. Al het vlees krijgt een biologisch keurmerk. En alle dieren worden op een gangbare manier geslacht. Hoe is het zo gekomen?

Peter: "Er kwam steeds meer vraag naar goed en verantwoord vlees. Skal kwam. Voor het eerst een verplichte controle. Tot dan toe waren er alleen afspraken tussen ons en de BD-Vereniging. Mensen vroegen naar gecontroleerd vlees. Biologisch vlees kreeg nu het EKO-keurmerk, maar voor Demeter was geen officiële controle. De markt groeide als kool. Ik kon het biologische vlees niet meer tegenhouden, ook al merkten we het verschil in kwaliteit wel. Demeter vlees is malser, langer houdbaar, meer kleurvast en verliest minder vocht bij het bereiden. Mijns inziens komt dat doordat de biologisch-dynamische boeren een minder hoge melkproductie van hun koeien vragen, waardoor het dier beter in zijn vel zit."

"Ja, en toen kwam eerst de varkenspest en later de BSE." Als gevolg daarvan schoot de vraag naar biologisch vlees omhoog. "Wij deden alles zelf. We hadden de beschikking over een eigen slachterij. We maakten zelf vleeswaren. Dat kon niet meer. Ik moest door de veranderende wetgeving steeds meer uit handen geven. In 2001 werd er zoveel door andere bedrijven uitgevoerd, dat ik er toen ben uitgestapt, als pionier die veel van z'n eigen ideeën verloren was."

Veel vlees is voor niemand goed

Hooft vlees bij een gezond menu? Peter: "Ja dat vind ik wel, maar wellicht niet voor iedereen. Er zijn mensen die goed zonder kunnen, maar er zijn ook mensen die af en toe een stukje vlees niet kunnen missen. Ik kom uit een slagersfamilie. Wanneer ik vroeger thuis vroeg 'Wat eten we vandaag?' zei mijn moeder 'Gehakt, karbonaadjes of biefstuk'. Toen kreeg ik verkering. Bij mijn vriendin thuis kreeg je een heel ander antwoord op dezelfde vraag: 'Spinazie, andijvie of rode bietjes'. Zij aten ook elke dag vlees, maar de verhoudingen lagen anders."

"Veel vlees is voor niemand goed. Eén à twee keer in de week 100 gram, dat is vaak voldoende. Voor mij in ieder geval wel en zo zie

ik het steeds meer mensen doen. Volgens mij gaat het niet om de voedingsstoffen. Je kunt heel goed vanuit plantaardige voeding aan voldoende eiwitten en vetten komen, maar dan mis je het dierlijke element. Dit astrale aspect hebben wij volgens mij nodig om ons eigen astrale lichaam te onderhouden. Natuurlijk kan dat alleen met een goed stuk vlees van dieren die naar hun eigenheid hebben kunnen leven. Stress en een onnatuurlijke levenswijze zijn moeilijk te verteren. Goed vlees kan je helpen om met beide benen op de grond te blijven. Het zorgt voor balans." "In de beginjaren van De Groene Weg verkochten we varkensvlees van Loverendale. Zij hadden daar 's zomers een paar varkens in de potstal die alle resten opruften. In november slachtten wij de dieren en maakten er hammen, spek en worsten van. Tegenwoordig moet zelfs spek mager zijn. Maar wanneer je een varken laat zijn, dan maakt zij vet. Daar is ze een meester in. Ik sprak regelmatig met Duitse boeren en zij hadden het over de kosmische neerslag in het vet van een varken. Ik weet niet precies wat ze daarmee bedoelden, maar ik begrijp wel dat het bij een varken juist om het vet gaat. Het is iets wezenlijks van het dier. Ik vroeg me daarom af: wat kunnen we met dat vet doen? Nou, onze Saksische leverworst met 25 procent spek was een echte topper. Daar kon je heel goed de wintermaanden mee doorkomen."

Mobiel slachten

Demeter vlees is nu alleen nog verkrijgbaar op enkele BD-boerderijen in de huisverkoop. De dieren worden in een gangbaar slachthuis geslacht en het vlees wordt weer terug naar

de boerderij gebracht. Ik vraag Peter of hij toekomst ziet in de handel in Demeter vlees. "Ik ben ervan overtuigd dat we naar een vegetarische toekomst gaan," antwoordt hij. "Maar zo ver is het nog niet. Wel zijn er nu meer mensen die af en toe vlees eten, dan mensen die dagelijks een flinke portie verorberen. Laat dat vlees dan van een goede kwaliteit zijn. Ik ben een voorstander van mobiel slachten, net als in Duitsland. Ik zie dit als een innovatieve kans om weer vlees van Demeter kwaliteit aan de consument te kunnen aanbieden. Er komt een vrachtauto de boerderij oprijden waarin de dieren worden geslacht. De karkassen worden op de boerderij in de koeling gehangen en ter plekke tot vlees verwerkt. Dat is het ideale. Geen gesjouw met dieren. Je kunt weer op een eigen, eerbiedwaardige manier slachten. Ik denk dat daar mogelijkheden liggen, dat er vraag naar is. Ook in de gangbare sector zijn slachters, slagers en consumenten steeds meer bezig met de vraag: waar voeden we ons mee? En hoe kunnen we de kwaliteit van onze voeding verbeteren? Dat merk ik wanneer ik lezingen geef. Juist het denken in een gesloten kring-

loop, daar kunnen veel gangbare boeren en slagers iets mee. Het houden van grondgebonden vee wordt in deze kringen steeds logischer gevonden. Mijns inziens staan we aan de vooravond van een ontwikkeling naar een eetpatroon met veel minder vlees. Wanneer mensen dan voor vlees kiezen, moet het goed zijn. De emancipatie van de consument zorgt ervoor dat hij zelf nadenkt over zijn voeding. Mensen willen met hun koopdaad iets laten zien. Ze willen investeren in een goede ontwikkeling. Ja, mijn idealen zijn er nog. Maar ik ben 62 en kan hoogstens voorzien in enthousiastmerende adviezen."

Tot het eind erbij zijn

Afgelopen winter was ik op tuinderij de Guit in Vught en raakte in gesprek met tuinder Julia Engelaer, haar dochter Dana en BD-zaadteler René Groenen over slachten en vlees eten. Julia hield een aantal jaar geleden geiten voor melk en kaas. Elk jaar moesten er lammeren en oudere geiten worden geslacht. Daar zorgde ze het liefst zelf voor. Af en toe liet ze een slachter komen om achter de schuur te slachten. Julia hield de beesten

Mobiele slachtcabine van Fasa Compact

Vlees en spiritualiteit

Rudolf Steiner zegt in zijn boek 'Voeding en bewustzijn', dat niet iedereen in staat is gezond te blijven met een vegetarisch menu. Van de volkeren waarvan de voorouders eeuwen achtereenvolgens vlees hebben gegeten, zouden de darmen korter zijn geworden waardoor het niet eenvoudig is om plantaardig voedsel goed te verteren. Hier doelt hij juist wel op fysieke stoffen, met name vetten. Maar wanneer het je wel lukt om plantaardige vetten goed te verteren, schrijft hij, wordt dat beloond. Omdat je plantaardige vetten volledig afbreekt, kun je je eigen vetten maken. Dat geeft kracht, in eerste instantie fysieke vitaliteit. Bij dierlijke vetten is dit anders: die breek je niet volledig af, voor je ze opneemt. Dus wanneer je vlees eet, haal je iets dierlijks binnen. Dit maakt je lichaam zwaarder, in gewicht of in gevoel, en het maakt je afhankelijker van aardse neigingen zoals hartstochten en driften. Zo kan het eten van vlees een spirituele ontwikkeling in de weg staan. Deze tekst van Rudolf Steiner vertelt niet welke rol het vet van zuivel in dit vraagstuk heeft.

vast, terwijl de slachter de keel van de geit doorsneed. Julia: "Een dag van te voren vertelde ik de geiten wat er ging gebeuren. Het slachten is een intens moment. Ik wilde er tot het eind bij zijn, zodat het dier het fijn

heeft en zich vertrouwd voelt. Je moet zorgen dat het dier een vaste hand voelt, anders wordt het bang. Wanneer ik de kadavers in de schuur zag hangen, voelde ik eerbied. Eerbied voor de prachtige lichamen en het offer. Voor dat vlees voelde ik me verantwoordelijk door de enorme waarde ervan in te zien. Vlees is heerlijk en het is een rijkdom om het te kunnen eten. Het moet schaars zijn." Ik zag iets glimmen in de ogen van René Groenen: "Ik kan het me nog zo goed herinneren wanneer er vroeger bij ons thuis geslacht werd," vertelde hij. "Dat was een feest. De buurvrouwen kwamen om samen met mijn moeder vleeswaren te bereiden. Mijn moeder roerde in een witte geëmailleerde schaal met bloed, voor de bloedworst."

Julia's dochter Dana heeft andere herinneringen. Wanneer de geiten in de schuur hingen, durfde ze nauwelijks naar binnen. Ze gruwelde ervan. Dana: "Oh, zo erg. Dat ze daar hingen en die emmers met bloed. Ik wil geen dieren doden." Op haar achtste besloot Dana geen vlees meer te eten. Julia: "Dat werd best problematisch. Ze at wel kaas en yoghurt, maar ze lust geen bonen en noten. Haar haren gingen uitvallen. Het ging echt niet goed. Maar ze hield het jaren vol, terwijl ze vlees best lekker vindt. Dan zag ik haar kijken naar het vlees op het bord van haar broer. Maar ze nam het niet. Toen ze vitamine B12 slikte ging het beter, maar niet genoeg. Toen de dokter zei dat ze een injectie vitamine B12 nodig had, kon ze kiezen: een prik of vlees eten. Ik heb veel bewondering voor haar doorzettingsvermogen, maar ik ben blij dat ze nu weer af en toe vlees eet."

Vlees als genotmiddel

Ik hoor vaker dat kinderen vlees daadkrachtig afwijzen, vaak omdat ze geen dieren willen doden. Een voorbode voor een vegetarische toekomst? Een mooi beeld, al zou ik niet weten wat we dan met verzwakt en overtalig vee kunnen doen zoals ook de vele bodystiertjes die nu gangbaar worden afgemest. Zolang er boerderijen zijn met vee, hoort slachten en vlees eten erbij, denk ik. Ook in de natuur vallen zwakkere dieren ten prooi aan roofdieren en sterven ze niet van ouderdom. Zo valt verzwakt vee ten prooi aan de mens, redeneert ook Peter de Ruijter. Rudolf Steiner heeft aangegeven dat het niet fout is om een dier te doden, maar dat het wel fout is om een dier te houden en het niet naar zijn eigenheid te verzorgen. Vanuit deze gezichtspunten lijkt mij een samenleving waarin alleen zuivel en vlees wordt gegeten van dieren die er zijn vanwege het dierlijke aspect op de boerderij, ideaal. Er zijn dan niet meer dieren dan die, die nodig zijn voor de mest en het onderhouden van een natuurlijke kringloop. Dan hebben we een paar keer per jaar vlees op ons bord en wordt vlees een waar genotmiddel: niet nodig om ons mee te voeden, makkelijk opneembaar en schaars.

Themadag: Dieren eten?

Woensdag 26 september organiseert Stichting Appel en Ei een themadag over 'Dieren eten' op Warmonderhof in Dronten. Zie www.stichtingappelenei.nl

Dynamisch Perspectief

Boekbespreking

Metamorfose: terug naar Goethe en verder!

Metamorphosen
im Pflanzenreich – Lesen im
Buch der Verwandlungen.
Peer Schilperoord, € 39.-
Verlag Freies Geistesleben (2011)
www.berggetreide.ch

'Ein innerliches Plastizieren' noemt Schilperoord de manier waarop hij vol overgave meeleeft met de groeiprocessen in planten. Dit inwendig mee-boetsen spreekt ook uit zijn beschrijvingen van de bladontwikkeling bij tientallen plantensoorten. Zowel bij zaadplanten als bij mossen en varens neemt hij de lezer mee vanaf de microscopisch kleine eerste bladaanleg tot aan het uitgegroeide blad. Hij laat daartoe gedetailleerde afbeeldingen zien uit de botanische literatuur, aangevuld met eigen fotomateriaal. De Duitse taal zal

de echte liefhebber er niet van weerhouden kennis te nemen van deze overigens zeer toegankelijke en rijk geïllustreerde uitgave van de in Zwitserland woonachtige, Wageningse ingenieur Peer Schilperoord.

Al generaties lang vormt het bestuderen van bladreeksen van bloeiende planten de kennismaking met Goethe's fenomenologische waarnemingsmethode. Wie zich verdiept in de biologisch-dynamische landbouw kan daar niet omheen. Bij Nederlandse BD-ers van het eerste uur is deze waarnemingsmethode vooral bekend geworden

door het boekje 'Metamorfose' van de bioloog Frits Julius. Net als Schilperoord baseerde deze zich op 'De metamorfose van planten' van Goethe, dat pas begin jaren 80 in Nederlandse vertaling verscheen. In die tijd werden ook de indrukwekkende bladreeksen-studies uit de Dornacher school van Jochen Bockemühl in ons land bekend onder de naam 'Levensprocessen'. Schilperoord was toen één van Bockemühls studenten.

De vragen die in zijn studietijd voor hem onbeantwoord bleven, heeft Schilperoord de laatste tien jaar met verve opnieuw opgepakt. Een serie wetenschappelijke publicaties en dit boekwerk zijn daarvan het resultaat. Zowel in zijn plantenwaarnemingen als methodisch grijpt hij voortdurend terug op Goethe en bouwt dan voort op diens basisprincipes van de metamorfose: polariteit en progressie ('Steigerung').

Omerkelijk is Schilperoords aandacht voor het ontwikkelingsproces van het individuele blad, ook driedimensionaal bekeken. Hoewel je hier minstens

een loep voor nodig hebt, voegt dit letterlijk een dimensie toe aan de vertrouwde tweedimensionale bladreeksen. Op dit punt neemt hij expliciet afstand van de interpretaties van zijn oorspronkelijke leermeester Bockemühl en diens indeling van de bladontwikkeling in vier fasen. In het ruimtelijk beeld van de bladontwikkeling blijkt een dergelijke fasering niet terug te vinden. Verrassend zijn ook Schilperoords nieuwe inzichten in de ontwikkeling van bloemen en vruchten. Dat laat hij ons mee-ontdekken in de bouw van de tarweplant.

Kortom: een aanwinst voor de fenomenologische natuurwetenschap, al hoop ik niet dat de lezer meteen naar het vergrootglas grijpt, zonder eerst gewoon met het blote oog bladreeksen te bestuderen. Want dat blijft een bruikbare ingang om de metamorfose innerlijk mee te beleven. En dat is waar het bij Goethe's methode om gaat, zoals ook Schilperoord betoogt.

Pieter Geluk

24 JUNI OPEN DAG

We doen dit jaar mee met de Open Dag van biologische landbouwbedrijven. Als het een beetje mooi weer is die dag, kunnen er enkele honderden mensen komen. Sommigen weten helemaal niets van landbouw. Bij een vorige Open Dag wees ik erop hoe schoon de kool was. Een vrouw stond peinzend te kijken naar de 'schone' kool, en na een tijdje vroeg ze: "Heb je die bladeren dan gewassen?" Ook zijn er altijd weer mensen die de koeien zoeken, op ons akkerbouwbedrijf. En dan heb

je nog de gangbare collega's waarvan er altijd wel eentje vraagt: "Hoe kunnen die sjalotten zo schoon zijn, zonder te spuiten?"

Naarmate de voorbereidingen voor de Open Dag vorderen, overleggen we over de laatste details: "Hoe moeten we biodynamisch uitleggen?" vraag ik. "Het lukt mij niet om serieus iets uit te leggen over koehoorns en hertenblazen." "Nee joh, daar moet je ook niets over vertellen," antwoordt hij. "Wat zou jij dan uitleggen?", vraag ik.

"Nou, dat de grond een levend organisme is." "Ja," geef ik toe, "dat is nog wel te communiceren. Maar natuurwezens, de planeten en geestelijke kwaliteit van voedsel, ik snap het zelf niet eens." Mijn man, praktisch als altijd, zegt: "Kringloop, respect, verbinding met de aarde. Dat begrijpt toch iedereen? En als het met woorden niet gaat, laat de mensen het zelf maar ervaren." Het leuke is dat je door al die vreemde ogen op het erf, zelf ook anders naar je bedrijf gaat kijken. De verwon-

dering over 100 ton kool per ha, het enthousiasme over de smaak van biologische producten of uitroepen over ons weidse uitzicht, frissen onze kijk op onze eigen bezigheden weer eens lekker op. Dus wij heten u van harte welkom voor een bezoek en rondleiding. We vinden het leuk een dag mee te kijken met uw onbevangen blik
www.lekkernaardeboer.nl

Phileen Meertens heeft met haar man een biologisch-dynamisch akkerbouwbedrijf in Hensbroek.

Kunst en goed eten

'Steinbeisser Experimental Gastronomy', zo heet het project om experimentele gastronomie en ongebruikelijke, hedendaagse eetrituelen bij elkaar te brengen. Maximaal twintig gasten per avond eten een vijf gangen menu, gemaakt van regionale en bio-

dynamische granen, groenten en fruit. De gasten zijn deel van een experiment waar goed eten, filosofie, design en kunst samenkomen. The artistieke bijdrage wordt geleverd door twee kunstenaars die een eigen interpretatie geven aan eetgereedschap. Als

dit project een succes is, zal het ieder seizoen terugkeren. Plaats: Steinbeisser in het Lloyd Hotel, Oostelijke Handelskade 34, Amsterdam. Kosten: € 27 per persoon. Tijd: 6, 7 en 8 juli om 20 uur. Reserveer bij Martin Kullik, info@steinbeisser.org.

Eetgereedschap van kunstenaar Maki Okamoto

Dynamisch Perspectief

*Oud & Actueel
Vruchtbaarheid der aarde*

*Vita Nova september 1939:
Jan van Bremen en Klaas de Boer zetten de composthoop op*

De Koninklijke Bibliotheek heeft het mogelijk gemaakt historische kranten te lezen via <http://kranten.kb.nl>. Zo kunnen we nalezen hoe in de beginjaren van de BD-Vereniging over biologisch-dynamisch geschreven werd.

Zo kopt het 'Nieuwsblad van Friesland' op 30-3-1938: 'De vruchtbaarheid der aarde. En de haastige mensch'. Het artikel begint: 'De Zwitserse bioloog E. Pfeiffer heeft onlangs in een voordracht te Den Haag het behoud van de vruchtbaarheid

der aarde een der grootste van alle wereldproblemen genoemd, welke zich binnen enkele tientallen jaren zullen voordoen. De heer Pfeiffer noemde de geheele moderne landbouwmethode verkeerd: Zij gaat niet uit van het leven, maar van de scheikunde. De voeding van bodem, plant en dier is voor haar een rekensom. Bijv. bij het vee: zooveel eiwit met zooveel zouten erin – zooveel melk met zooveel vet er uit. Het rund, tot machine gedegradeerd, vertoont ontardingsziekten. Steeds ster-

ker toegepaste insectengiften doen het aantal plantenziekten toenemen (...)'

Op 30-9-1938 doet 'Het Vaderland' verslag van een excursie naar Vita Nova, onder de kop: 'Tuinderij op biologisch-dynamischen grondslag – Dr Rudolf Steiner bouwde voort op gedachten van Goethe'. We lezen: 'Onder leiding van den heer J. S. Schamhart, secretaris van de Ned. Vereeniging tot bevordering van de biologisch-dynamische landbouwmethode, gevestigd te Heemstede, hebben wij een bezoek gebracht aan een tuin-

derij aan den Zijdeweg te Wassenaar, waarin deze methode wordt toegepast. Wat is eigenlijk de biologisch-dynamische methode, waarop dr Rudolf Steiner in Europa het eerst de aandacht heeft gevestigd, voortbouwend op gedachten van Goethe? Zij gaat uit van de gedachte, dat de grond is een levend organisme en dat zijn leven moet worden in stand gehouden, opdat hij gezond voedsel voor den mensch kan opleveren. De methode begint dus met den grond, ons aller voeder. Zij tracht dien gezond te houden door zijn levenskracht te versterken.'

Vita Nova 1938: Zodencompost

Lekker naar de Boer

De Landelijke Open Dagen – Lekker naar de Boer – bestaan vijftien jaar. Het feestelijke evenement, waarop biologische

boeren hun bedrijf aan consumenten én collega's laten zien, is een groot succes. Net als andere jaren doen er relatief veel BD-bedrijven mee. Een mooie gelegenheid om eens te kijken waar al die lekkere producten vandaan komen! Dus ga naar www.lekkernaardeboer.nl en kijk welk Demeter bedrijf je altijd al had willen bezoeken.

In de nieuwe promotiecampagne belicht Stichting Demeter de levenskracht van biologisch-dynamische producten. Tijdens de Lekker naar de Boer dagen zal de nieuwe folder 'Leven begint bij Demeter' via de BD-bedrijven worden verspreid.

Leven begint met Demeter

Demeter is de Griekse godin van de vruchtbaarheid en het internationale keurmerk van de biodynamische landbouw/Demeter gaat verder dan biologisch. Eisen en richtlijnen zijn strenger. Met grondverlegende landbouwmethoden versterken boeren de natuurlijke levenskracht die bodem, planten, dieren en mensen in kringlopen aan elkaar doorgaan. Het gewonnen worden van vruchtbaarheid, dankzij een juiste vruchtrotatie en natuurlijke bemesting. Echt lekker en gezond voedsel komt uit het meest natuurlijke landbouwsysteem. Logisch dat je meer van leven geniet, als je zulke goddelijke sja vet. www.stichtingdemeter.nl

Minder MRSA bij bio

Het was te verwachten, maar is nu ook officieel onderzocht: de MRSA-bacterie komt veel minder voor op biologische dan op gangbare varkenshouderijen. Dit blijkt uit onderzoek van het Louis Bolk Instituut, i.s.m. het Centraal Veterinair Instituut en het LEI. De MRSA-bacterie komt voor op 71% van de gangbare bedrijven en op 17% van de biologische. Als er op biologische bedrijven een besmetting is geconstateerd, dan blijkt die besmetting minder vaak voor te komen: 3% van alle monsters van biologische bedrijven waren besmet versus 38% van alle

monsters genomen op gangbare bedrijven. Op biologische bedrijven wordt gemiddeld 70 procent minder antibioticum gebruikt. De onderzoekers wijzen erop dat het ook voor biologische varkenshouders van belang is om maatregelen te nemen om de aanwezigheid van MRSA tegen te gaan. Het rapport staat volledig op www.louisbolk.nl.

Ter Linde 1953

Oud & Actueel: Antibiotica in 1958

In Vruchtbare Aarde 1958-4 schrijft bestuurslid Tom Juriansen een boekbespreking over de brochure 'De greep van de industrie op de landbouw', geschreven door landbouwonderzoeker dr. J. Grashuis. Juriansen schrijft onder andere: 'Voor de

antibiotica laat hij zien dat de tijdelijke voordelen die het gebruik in veevoeder opleveren, naderhand vrijwel steeds geheel of grotendeels worden opgeheven, afgezien nog van de gevaren voor de mogelijkheid van ziekten die kunnen gaan optreden, door resistent geworden ziekteverwekkende bacteriën, zoals colibacillen en paratyfus-bacillen en voorts de gevaren voor de slachtkwaliteit, enz., enz.' Ruim vijftig jaar na de waarschuwing van Grashuis, wordt het gebruik van antibiotica in veevoer eindelijk afgebouwd.

Dynamisch Perspectief

Toekomst zaaien

Zwitserse BD-boeren zijn in 2006 gestart met 'Sowing the future': burgers komen naar de boerderij en zaaien met zijn allen een deel van een graan-akker in. Het is een feestelijke ontmoeting tussen burger en boer met een educatief en politiek element. De boodschap van 'Sowing the future' is: houd onze landbouw gentechvrij!

Het initiatief heeft zich ieder jaar verder uitgezaaid en in 2011 is er op 94 akkers gezaaid in elf verschillende landen door duizenden deelnemers. Zaaiers leveren zowel een symbolische als een realistische daad. Ze spreken zich uit tegen gentech gewassen en helpen actief mee op de boerderij. Voor zaaiers wordt het zaaiproces nog bewuster wanneer ze terug kun-

nen komen op de boerderij. Ze zien het gewas groeien - voor groenbemesting of graanoogst - en kunnen eventueel gezamenlijk het graan verwerken tot vlokken of brood. Een indruk vanuit het internationale project: 'The active immersion into the world of the living, while uniting heaven and earth through the sowing act, moves every soul. It is not a loud, but

a silent emotionality that everyone experiences. And many feel profound gratitude.' Dit jaar introduceert Stichting Demeter 'Toekomst Zaaieren' in Nederland op acht BD-bedrijven. In de weekenden van oktober zijn burgers welkom graan te komen zaaien. Meer informatie staat (tegen die tijd) op www.stichtingdemeter.nl.

Vrijheid, gelijkheid, solidariteit

De nieuwe stichting Summer Foundation streeft naar een samenleving waarin ieder mens zich in vrijheid kan ontwikkelen, in gelijkheid kan meebeslissen over de geldende afspraken en regels, en in solidariteit bijdraagt aan het tot stand brengen en verdelen van welvaart. "Vrijheid, gelijkheid en solidariteit zijn de aloude idealen van de Franse revolutie," zegt directeur John Hogervorst. "Maar het nieuwe inzicht is dat elk van die drie idealen alleen op zijn eigen maatschappelijke terrein kan

gelden. Vrijheid in het cultuurleven, gelijkheid in het gebied van politiek en recht, en solidariteit in de economie. Consequent doorgedacht heeft dat directe gevolgen voor bijvoorbeeld echte vrijheid van onderwijs, de verdere ontwikkeling van de democratie of de eigendomsstructuur van bedrijven." Op haar website verzamelt de stichting vernieuwende ideeën. Hogervorst: "Voorbeelden zijn de Zweedse JAK Bank, een rentevrije coöperatieve bank die eigendom is van de leden, de Nederlandse

Broodfondsen die een onderlinge solidaire inkomensverzekering voor de deelnemende ZZP'ers regelen, en de Spaanse Mondragon-coöperaties waarin de werknemers het management kiezen en niemand ontslagen kan worden. Deze kunnen als inspiratiebron en leerschool dienen voor iedereen die zelf vernieuwend aan de slag wil." Het ideeëngoed van vrijheid, gelijkheid en solidariteit wordt op de site stapsgewijs uitgewerkt. "Solidariteit in de economie betekent bijvoorbeeld dat we stap-

pen moeten zetten naar nieuwe vormen van samenwerking, naar transparantie in prijsvorming en naar het werkelijk centraal stellen van de behoefte van de consument. Wij maken ons sterk voor duurzaamheid in het kwadraat, namelijk het scheppen van sociale én ecologische duurzaamheid. Daarvoor bieden wij graag de ideeën", aldus Hogervorst. Bezoekers van de site kunnen zelf meer voorbeelden aanmelden, www.summer-foundation.org.

Ontmoet de boeren van de toekomst

Warmonderhof, de opleiding voor biologisch-dynamische land- en tuinbouw in Dronten, houdt op zondag 9 september haar jaarlijkse Open Dag. Op de bedrijven kunnen bezoekers, begeleid door de boeren van de toekomst, zelf groenten oogsten en veldbloemen en appels plukken. In de stal zijn de Blaarkop-koeien te zien, te

ruiken en te voelen. Een tractor met platte wagen rijdt de bezoekers rond over het 85 hectare grote bedrijf, door velden vol groentes en klavers. U kunt op deze dag kennis maken met de landbouw van de toekomst. Er is een 'Food-plein' met broodjes gezond en patat van eigen aardappels en nog veel meer. Zie www.warmonderhof.nl.

Opendag Warmonderhof

Al 65 jaar

Landbouw v/d toekomst

Zondag 9 sept. van 11.00 tot 16.00 uur

Wisentweg 12 Dronten www.warmonderhof.nl

demeter

Dynamisch Perspectief

BD-Preparaten door het jaar heen

In 7 zaterdagen van 10 tot 15.30 uur, van 29 september tot 27 april 2013 geven Jan Weijnsfeld en Marianne Polhout een cursus over de 2 koehoorn-spuitpreparaten en de 6 compostpreparaten. Het wezen(lijke) van de verschillende preparaten zal inhoudelijk behandeld worden en ook tekenend worden waargenomen. Jan Weijnsfeld is sinds 1977 BD-tuinder in hart en nieren en maakt alle BD-preparaten voor de Vijfsprong in Vorden. Marianne Polhout heeft van

1976-1983 BD-koeien gemolken en is sindsdien schilderes en docente in de schilderkunst. Samen hebben zij in 2011 een biologisch-dynamische pluktuin op de Vijfsprong opgezet met groente, bloemen en kruiden.

Kosten: € 695,= inclusief koffie/thee, lunch en tekenmateriaal. Voor meer info: www.bd-pluktuin.nl Aanmelden kan via janweijnsfeld@gmail.com of 06.346.60.558. Locatie: Urtica de Vijfsprong, Reoordweg 2a, Vorden.

Oud & Actueel: Voorwaarts naar de bron

Bij haar 65-jarig bestaan in 2002 hield de BD-Vereniging een herfstconferentie met als titel: 'BD is en blijft pionierswerk'. Jan Diek van Mansvelt tekende in DP2003-1 het verslag op en schreef over de lezing van Eric Goewie: 'Hij sloot af met erop te wijzen dat de toekomst van de BD ervan afhangt in hoeverre de komende generaties boeren (en hun partners in de voedselketen), de BD-onderzoekers en be-

leidsmakers, kans zien steeds weer opnieuw terug te koppelen naar de essentiële doelen en waarden van waaruit de BD in de vorige eeuw ontwikkeld is. Dus uitdrukkelijk niet terug naar 1920, maar vooruit naar de be-

Eric Goewie in 2002

(advertentie)

Landgoed zoekt nieuwe veehouder

Opnieuw opzetten van een grondgebonden (melk)veehouderijbedrijf op circa 100 ha.

Infodag op 8 september a.s.

www.landgoedtongeren.nl

Agenda

wustzijnsontwikkeling van waaruit toen de BD-1924 is ontwikkeld en van waaruit die zich nu tot de BD-2004 en straks tot de BD-2024 kan ontwikkelen. 'Terug naar de bron in de toekomst' zou je misschien als metafoor kunnen zeggen.'

Tien jaar later noemen we dit 'Voorwaarts naar de bron'. Dit was het jaarthema van de landbouwconferentie in Dornach en van de winterconferentie van de BD-Vereniging in 2012.

>> zie elders in dit nummer

23 en 24 juni

Lekker naar de boer

Landelijke open dagen bij biologische bedrijven, zie www.lekkernaardeboer.nl

23 juni en 1 september

Landgoeddagen

Kraaybeekerhof organiseert informatiedagen waar u kunt proeven van de opleidingen en cursussen die in het najaar van start gaan. Meer info: www.kraaybeekerhof.nl

23 juli - 4 aug

Zomeruniversiteit Landbouwsectie

In Dornach en Lötschental, zie www.bdvereniging.nl

Vóór 1 augustus

Opleiding Stadslandbouw

Bij Warmonderhof gaan twee korte deeltijdopleidingen van start: 'Stadslandbouw organisatorisch' en 'Stadslandbouw praktisch'. Meld je aan voor 1 augustus via www.warmonderhof.nl

4 t/m 10 augustus

Angel Art Festival

Kunsthof op het BDIlandgoed van Eelco Schaap en Karin Slinging in Portugal, zie www.dominiovaledomondego.com

25 aug, 9 en 22 sept >>

Boergondische feestmalen

Ter ere van 75 jaar BD-Vereniging staan drie Boergondische feestmalen in het teken van het jubileum: 25 aug op Hoeve Biesland bij Delft, 9 sept op Natuurlijk Genoegen bij Alkmaar en 22 sept op Land en Boschzigt bij Hilversum. Zie pag 12. Aanmelden via www.vaneigen-erf.nl

9 september >>

Open Dag Warmonderhof

De Warmonderhof bedrijven houden open dag. Zie pag 35 en www.warmonderhof.nl

26 september

Themadag: Dieren eten

Stichting Appel en Ei organiseert een themadag over 'Dieren eten' op Warmonderhof in Dronten. Zie www.stichting-appelenei.nl

29 sept- 7 okt

Week van de Smaak

De lekkerste week van het jaar, met slow food, biologische top-producten, streekspecialiteiten en ambachtelijke bereiding. Hoofdstad van de Smaak 2012 is Amersfoort. Meer informatie volgt op www.weekvandesmaak.nl

29 sept- 27 april >>

Preparatencursus

Jan Weijzenfeld en Marianne Polhout geven een cursus over het wezen(lijke) waarnemen van de BD-preparaten; 7 zaterdagen op de Vijfsprong, Vorden, zie pag 36

Oktober >>

Toekomst Zaaïen

Burgers komen graan zaaïen op BD-bedrijven met als boodschap: houd onze landbouw gentechnvrij. Zie pag 34

10 oktober

Bio-Congres

Bionext organiseert een congres voor de biologische sector bij de Triodos Bank in Zeist.

8 november >>

BD&Demeter-Congres

Feestelijke congres in De Rode Hoed in Amsterdam, zie pag 13

16-18 november

BD-Weinbautagung

De Landbouwsectie van de Internationale Antroposofische Vereniging organiseert een internationale biodynamische wijnbouwconferentie in Colmar (F). Meer info: www.sektion-landwirtschaft.org

Ik ben actief voor de BD-vereniging

Marijke Preller
20 jaar, woont in Dronten,
studeert op Warmonderhof

Vereniging: *In het bestuur werk ik voor BD-jong. Via mail, facebook en persoonlijke gesprekken leg ik verbindingen met jongeren om van elkaar te leren. Voor de laatste thema-avond regelde ik de uitnodigingen, de aanmeldingen en het eten en drinken.*

Gebeurtenis: *De afspraak maken voor de column van BD-jong in deze DP was heel leuk. Teka was wild enthousiast om dat te mogen schrijven.*

Enthousiast: *In de BD kijk je altijd eerst naar de basis, de bodem. Daar moet het allemaal vandaan komen. De openheid tussen de mensen legt ook een bodem voor ontwikkeling. Er is altijd wel iemand die je wil helpen.*

Ook actief zijn in de BD-Vereniging?
Bel of mail 0321 315937
info@bdvereniging.nl

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

Wisentweg 12
8251 PC Dronten
telefoon 0321 315937
fax 0321 315938
info@bdvereniging.nl
www.bdvereniging.nl

De BD-Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding door ontmoetingen, scholing, onderzoek en publicaties. Ze werkt samen met o.a. Stichting Demeter, Stichting Grondbeheer BD-landbouw, Stichting Warmonderhof en de Antroposofische Vereniging in Nederland.

Bestuur Albert de Vries (voorzitter), Ruud Hendriks, Marijke Preller, Isabel Duiniveld

Medewerkers bureau Luc Ambagts (beleidsmedewerker), Bram Gordijn (secretariaat en boekhouding)

BD-beroepsontwikkeling Beroepsleden die belangstelling hebben voor intervisie, coaching, bedrijfsbezoeken of themagroepen kunnen contact opnemen met Luc Ambagts op het bureau.

Preparatenwerkgroep De preparatenwerkgroep begeleidt het maken van de biologisch-dynamische preparaten. Via de website zijn preparaten en materialen daarvoor te bestellen: www.bdvereniging.nl. Preparatenwerkgroep p/a

DYNAMISCH PERSPECTIEF 2012 - zomer - nr 3

Dynamisch Perspectief is het ledenblad van de BD-Vereniging en verschijnt 5x per jaar. ISSN 1389-7438.

Voor vragen over lidmaatschap of over het opsturen van Dynamisch Perspectief, bel het bureau: 0321-315937

Redactie Ellen Winkel (hoofdredacteur), Luc Ambagts, Andries Palmboom, Wim Goris, Jorien Quirijnen

Sluitingsdatum kopij 15 augustus, agendaberichten tot 3 september. DP2012-4 verschijnt 29 september. Graag vooraf overleg via ellen@schrijfwinkel.nl of tel 0858-771175. De redactie houdt zich het recht voor stukken in te korten, te bewerken of te weigeren.

Copyright BD-Vereniging. Overname van artikelen alleen met voorafgaande toestemming van de redactie.

Coverfoto's Dick Boschloo, Joke Bloksma en Gerda Peters

Vormgeving Fingerprint, Witzenhuisen DE, Gerda Peters
Druk Meerpaal Grafimedia, Tiel

Stichting De Wederkerigheid, Hoofdstraat 22, 3972 LA Driebergen, 06-47235401 (voicemail), preparaten@bdvereniging.nl.

BD-jong Activiteiten voor en door jongeren t/m 33 jaar. Voor info, neem contact op met Marijke Preller: bd-jong@bdvereniging.nl

Lidmaatschap € 40,- per jaar Jongerenlid (t/m 23 jaar): € 20,- per jaar. Beroepslid: € 200,- per jaar. Gekoppeld beroepslid: € 40,- per jaar (voor volgende beroepsleden van hetzelfde bedrijf). Een lidmaatschap wordt jaarlijks stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd. Aanmelden als lid kan via het bureau of via de website www.bdvereniging.nl. Bankrekening voor contributie 147485 tnv Ver voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding, IBAN: NL 04 INGB 0000 147485, BIC: INGBNL2A

Schenkingen en legaten De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De BD-Vereniging is erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) Legaten zijn geheel vrij van successierecht. Schenkingen zijn vrijgesteld van schenkingsrecht. Wilt u meer informatie, belt u dan met het bureau.

Loverendale, februari 1962

Voorpublicatie uit: 'De aarde zal weer vruchtbaar zijn – Verhalen van landbouwpioniers', door Ellen Winkel. Dit boek verschijnt 8 november 2012.

'Na de Planta-affaire ging onze omzet met sprongen omhoog,' vertelde Marien Steijn aan een journalist van de Provinciale Zeeuwse Courant, die hem kwam interviewen om voor de zaterdagkrant van 24 februari 1962 een paginagroot artikel over Loverendale te schrijven. Vooral de bakkerij had de laatste jaren landelijke faam verworven met het brood, waar geen chemische bakverbetersaars en kleuren en smaakstoffen aan waren toegevoegd. Wekelijks bakten de drie bakkers een kleine zesduizend broden. Een enorm verschil met de met takkenbossen gestookte 'bakkeete' die Marien zich nog van zijn beginjaren op Loverendale kon herinneren. Hij werkte nu ruim dertig jaar op het bedrijf en had vier jaar geleden het directeurschap van Pim Clotscher overgenomen.

Op zijn eigen manier – zonder opsmuk en geen woord teveel – leidde hij de journalist rond. Hij was nooit zo enthousiast over publiciteit. Er werd vaak negatief over BD geschreven en reclame hadden ze niet nodig. Het brood verkocht zichzelf. Ze maakten een rondje over het erf. De man met het schrijfblok bleef staan om een glimmende tractor te bewonderen. 'We moeten met de tijd mee,' zei Marien niet van harte. Het had hem behoorlijk zeer gedaan, dat hij afgelopen jaar het laatste werkpaard weg had moeten doen, maar dat hield hij voor zichzelf. Alles moest steeds sneller tegenwoordig, dacht hij. Maar vroeger kwamen de boeren toch ook klaar met het werk? En misschien wel met minder spanningen dan nu. Voor de bodem was het ook jammer dat de paarden weg moesten. Niet alleen had de structuur van de grond te lijden onder het gewicht van de zware landbouwmachines, ook de teelt van paardenbonen als voer was niet meer nodig. En dat was nu juist een gewas dat de structuur en de vruchtbaarheid van de grond verbeterde, omdat het stikstof uit de lucht kon vastleggen.

Ze liepen verder langs de melkstal. Ook nog vrij nieuw. Drie jaar geleden hadden ze het handmelken vaarwel gezegd. 'De koeien eten alleen wat hier groeit, een enkele lijnzaadkoek uitgezonderd,' zei Marien.

'Is dat ook aan de melk te merken?' vroeg de journalist.

'Ja,' antwoordde Marien, 'die is goed van smaak.'

'Beter van kwaliteit?'

'Als je er vanuit gaat dat onze methode goed is, ja, dan wel natuurlijk!' ☺

Ook een BD juweel insturen?
Bel of mail met Ellen Winkel
tel. 0858-771175.ellen@schrijfwinkel.nl

Marijke & haar broertje Geert-Jan
Familie Rutte, biodynamische melkveehouders in Zaandam

zuiver @zuivel

Een stap verder dan biologisch!

U kent Zuiver Zuivel van de uitstekende kwaliteit biologische en biodynamische zuivel. Zuiver Zuivel streeft er naar van koe tot consumentenproduct een stap verder te gaan in duurzaamheid dan de biologische eisen verplichten.

De 130 biologische melkveehouders van Zuiver Zuivel leveren dagelijks hun verse melk. Bij Zuiver Zuivel vinden de melkveehouders het belangrijk om eerlijk om te gaan met het leven op aarde. In de zuivelfabriek vindt de productie plaats met Groene stroom afkomstig van windmolens, biovergisters en zonnepanelen van onze eigen veehouders. Alle verpakkingen worden klimaatneutraal gemaakt, en alle literpakken zijn gemaakt van FSC gecertificeerd karton.

Samen met de natuur, met passie en kennis geproduceerd!

www.zuiverzuivel.nl

